

RAZVOJ MAJEV IN MLAJEV NA SLOVENSKEM

Gorazd Makarovič

17

IZVLEČEK

Razprava obravnava vprašanja: kaj so maji, mlaji in jurjevanja; kdaj so se pojavili; v katere prebivalstvene skupine so sodile te kulturne prvine; kakšni so bili njihovi pomeni in razvoj.

Ključne besede: folklor, folklorizem, jurjevanja, kurenti, maji, mitološka šola, mlaji, Slovenija, zeleni Jurij

ABSTRACT

The treatise addresses the following questions: what are may branches, maypoles and St George festivals; when did they first appear; to which population group belonged these cultural elements; what were their meanings and how did they develop.

Keywords: folklore, folklorism, St George festivals, kurenti, may branches, mythological school, maypoles, Slovenia, Green George

Imena

V Dalmatinovem prevodu Biblije je dvakrat uporabljena beseda *maj* v pomenu zelene listnate veje: *Inu imate na pèrvi dan vseti fadu, od lépih Drives, Palmove mladice, inu Maje od drives, kir imajo goftu veje ...* in: *Snashite ta Prasnik s'Maji ...* (Leviticus, 23. poglavje; Psalter, 118. psalm: Dalmatin 1584: str. 75, str. 309 verso). Ta beseda najbrž ni bila pogosto v rabi, ker v starejših slovenskih rokopisih in v Megiserjevem slovarju ni omenjena (gl. Mikhailov 2001: 79–135; Megiser 1603: 81, 87, 211). V novejših prevodih Biblije te besede ni več (gl. Lv 23: 40 npr. v ljubljanski izdaji iz začetka 20. stoletja: *In prvi dan si vzemite sadja žlahtnih dreves in palmovih mladik in vej z listnatih dreves ...* ali npr. v sulzbaški izdaji iz poznega 19. stoletja: *Und nehmet euch am ersten Tage die schönsten Baumfrüchte, Palmzweige, und Zweige von großlaubigen Bäumen ...*; Sveto pismo 1914 in Eß 1877).

Raba besede *maj* kaže, da je v 16. stoletju v slovenščini že bil znan izraz za pomladne veje za majska praznovanja, ne priča pa o mlajih. Vendar jih seveda ne izključuje, saj naj bi srednjevisoka nemška beseda *meie* vsaj tedaj že pomenila (tudi) *Maibaum* (Loewe 1930: 92). V srednjeveški nemščini sta ustrezni besedi *meie* in *meige* oziroma sestavljenke z njima imele še številne pomene, vendar povezane z mesecem

majem in tedanjim pomladanskim praznikom prvega v mesecu ter tedanjim krašenjem s pomladanskim zelenjem (gl. Lexer 1986: 136, 426).

V 17. stoletju je imela na Slovenskem beseda **maj** podoben pomen kot ime za trs, steblo (*maj m, thyrsus, en selen mai*; Stabej 1997: 174) in tako tudi v naši sosesčini (*Thyrfus, Sztebelcze, koczen vfake verfti trave*; Belostenec 1740: 1211); prvi primer kaže (tudi) na pomen za vejo majskega zelenja oziroma na védenje o šegah v zvezi z majskim zelenjem.

V 18. stoletju je tolmačeno slovensko ime **Mai** z nemško ustreznico *Maybaum* (Gutsman 1789: 519). Tedaj je v trojezičnem slovarju zapisano tudi slovensko ime **maja** v ženski obliki in nemško tolmačeno kot *Der Maybaum* in latinsko kot *Arbor festivalis* (Pohlin 1781: geslo *Maja, e, fh.*). Ta oblika je bila ponekod na Bizeljskem v rabi v času med svetovnjima vojnama in je znana tudi danes (gl. Počkar 1998: 226, 470).

18

V 19. stoletju je beseda **maj** ob vzporednem imenu za mesec *veliki traven* pomenila *obeljeno drevo (smreko)*, *ki se postavlja največ o kresu in o sv. telesu*, beseda **mlaj** pa ob pomenih za *blato* in *mesec* enako, vendar tudi igri namenjeno, v zemljo vtaknjeno leskovo šibo; beseda **mlajček** pa ni bila samo pomanjševalnica znanih pomenov, ampak je pomenila tudi blagoslovljene cvetnonedeljske šibe, ki so jih pred kresnim večerom potikali na njive (Pleteršnik 1894: 542, 588, 589). Na vednost, da je mlaj olupljeno drevo, najbrž kažeta tudi (prevzeti) besedi **majiti** in **majivec**, ki pomenita lupljenje drevesnega lubja in tistega, ki to dela (Pleteršnik 1894: 543). Vsaj v sredi 19. stoletja je na Gorenjskem beseda **maj** pomenila tudi vsako namensko postavljeno drevo ali kol; v metliški okolici posebej še znak prepovedi paše, na njivi ali pašniku postavljen kol, ki je imel na vrhu prečko (Miklošič 1867: 27).

Majenca je v Boljuncu in Dolini pri Trstu ime za pomladno prireditev prvega maja oziroma prve majske nedelje; na predvečer praznika tam postavijo samostojen visok drog, vrh katerega je pritrjena različno krašena borova ali češnjeva krošnja; predmet ima ime **maj** (KLSI 1990: 254, 263; Majenca 1969). V Goriških Brdih so visoko brezo, prineseno, samostojno postavljeno in okrašeno z vencem kolačev in pomaranč, imenovali **mej** (Turnšek 1946: 33). V Koritnem pri Jesenicah na Dolenjskem je bilo za prvomajski mlaj pred desetletjem zabeleženo ime **majnik** (Fototeka SEM: komentar k fotografiji št. 28603).

V slovenskem porabskem govoru je ime za mlaj **majpan** (Mukič 2005: 185), kar je očitno nastalo iz nemškega imena *Maibaum*. Vendar so ga imenovali tudi **bour**, **boreč**, **plojek** (Kozar 1996: 82); prvi imeni kažeta na drevesno vrsto, ki so jo (ob smreki) tudi uporabljali, tretje ime pa osnovno pomeni hlod. Samostalnik **maj** pomeni *posekan gaber z limanicami za lov na brinjevke* (Mukič 2005: 185), kar najbrž kaže na prenos imena z posekanega, okrasno obdelanega mlaja na podobno, vendar lovsko opremljen gaber. Seveda je tudi ime **majpan**, danes navadno v okolici Raven na Koroškem (Oder 1992: 271), prevzeto iz nemščine.

V **knjižni slovenščini** sta danes imeni *mlaj* in *maj* sopomenki, pomenili naj bi *visoko smreko ali jelko z obeljenim deblom in zelenim vršičkom, postavljeno za okras* (SSKJ 1994: 515, 560). Beseda *mlaj* ima sicer več pomenov. Lahko je ime za *blato*, *grez* (Bezljaj 1982: 187), *lunino meno*, prvotno mlado luno (Snoj 2003: 406, 407). Izhodiščni

pomen imena za *smreko z obeljenim deblom in zelenim vršičkom* je najbrž *mlado drevo* (Snoj 2003: 407).

Pomena imen *mlaj* in *maj* se torej v današnji rabi nekajkrat prekrivata. Imeni lahko pomenita zelene veje, prenosljivo drevesce ali prenešeno in samostojno postavljeno, okrasno opremljeno drevo oziroma krošnjo vrh samostojnega droga. Vendar je za drevo in drog mnogo običajnejše ime *mlaj*, ki ga v tem pomenu rabimo v pričujočem spisu. Definiciji *maja* in *mlaja* sta na podlagi dobljene analitične podobe razvoja, različnih funkcij in pomenov prvega in drugega oblikovani v predpredzadnjem, posebnem poglavju pričujoče razprave.

Evropski okvir

19

Najstarejša srednjeveška pomladna, zlasti majska praznovanja so izpričana pri francoskem visokem plemstvu v 13. stoletju; ob igrah in plesih so obsegala (pogostoma v ljubezenskih parih) jahalne izlete (pojezde) oziroma sprehode v gozd ali v naravno okolje, odkoder so se udeleženci vračali okrašeni s pomladnim zelenjem ali pa so domov prinašali maje, tj. listnate veje ali takšna drevesca. Ta navada se je v francoskih deželah v 14. stoletju in v Flandriji od srede 15. stoletja razširila tudi med drugimi plastmi plemstva; vsaj v 16. stoletju se je ob majskih serenadah uveljavljalo postavljanje majev na okna deklet (tudi kot del vasovanj na lestvi) med bogatim meščanstvom (gl. Hansen 1984: str. 55, 57, 269, prim sl. 35–52). O idealnem modelu poznosrednjeveškega majskega kitenja ljudi s pomladnimi vejami najbolj priča sijajna upodobitev francoskega dvornega majskega pojezda mladih, naslikana med letoma 1411 in 1416 (gl. Longnon, Cazelles 1989: sl. 6, komentar na str. 176; Hansen 1984: 200). Tri dame nosijo malahitno zelene “majske” obleke, glave imajo ovenčane z zelenimi listnatimi vejicami, njihovi konji imajo listnato zeleno opremo. Drugi udeleženci imajo podobno ovenčane glave, skoraj vsi imajo še okrog ramen ovite zelene veje. Sicer je bilo prinašanje majev, listnatih vej ali zelo mladih drevesc, najprej izpričano iz začetka 14. stoletja, navadno preprostejše. Iz pomladnega gozda so jih gosposki mladeniči nosili peš ali na konju, pri pojezdih so jih lahko nosile tudi dame, ki so jih dobivale kot darilo, znak naklonjenosti, (gl. Hansen 1984: sl. 35–52 na str. 76–83). Kako so v zgodnjem novem veku ob vasovanju v mestih prinašali maje, nazorno kaže upodobitev na ilustraciji za mesec maj v flamskem horariju iz začetka 16. stoletja (gl. Hansen 1984: sl. 51 na str. 82, str. 57, 234, 235). Po visoki lestvi, prislonjeni k oknu v prvem nadstropju, pleza gosposko oblečen mladenič, v roki drži maj, pomladansko vejo za dekle. O mestnem strpnem odnosu do te šege priča mladeničev spremljevalec, glasbenik s piščaljo in bobnom, ki vasovalca s serenado naznanja dekletu. Na podlagi takšnih šeg je v poznosrednjeveškem gosposkem okolju dobila zelena barva simboličen pomen nove ljubezni ali zaljubljenosti (Huizinga 1991: 111, 261).

Mlada, prenosna drevesca so bila že zgodaj ena od oblik majev. Proti koncu srednjega veka je iz njih nastala še vzporedna nova, zelo poudarjena oblika – samostojno postavljeno drevo, ki je bilo na panju podrt, prinešeno, okrašeno in na novem mestu samostojno postavljeno; slovensko je največkrat imenovano mlaj. Sodil je v plemiško ali bogato meščansko okolje in je, kot pričata npr. njegovo nemško ime *Maibaum* ali

angleško *maypole*, spočetka sodil v majska praznovanja. Nastal je kot trajneje vidna kombinacija poudarjenega izraza naklonjenosti in majske veje ali dreveščka, prinešenega na okno ali pred hišo dekletu; prinašanje in postavitve mlaja sta seveda terjala skupino sodelavcev in neprimerno večje stroške kot prinašanje dreveščka. V jeseni srednjega veka je bilo postavljanje mlajev sicer še redkost; najstarejša upodobitev mlaja je francoska in sodi med leti 1422 in 1425 (gl. Hansen 1984: 269). Na enem od zgodnjih francoskih upodobitev vidimo, da je bila priprava in postavitve mlaja tedaj zahtevno vrtnarsko opravilo (gl. Hansen 1984: str. 77, sl. 40, komentar na str. 222). Mlaj ni le preprosto postavljen v izkopano jamo, ampak ga drži pokonci poseben podstavek. Tvorijo ga trije plitvi, stopničasto drug na drugega postavljeni valji s pletenimi stenami, napolnjeni z zemljo. Steblo precej visokega mlaja krasi svedrast motiv, ki pomeni najodličnejši les (gl. poglavje *Funkcije in pomeni*). Proti vrhu so stopničasto, od večjega k manjšemu, vodoravno razporejeni trije košati, pravilno obrezani koluti listja, podprti s palčastimi obroči, s katerih na vrvciah visijo rdeče krogle. Na vsakem obroču jih je po deset, kar kaže na številsko simboliko, ki največkrat pomeni popolnost, vseobsežnost, kar temelji na predstavi o desetih božjih zapovedih.

Praznični pomladni čas je bil za plemstvo, in vsaj v 15. stoletju tudi že za bogato meščanstvo, v mesecu aprilu in maju (gl. Hansen 1984: 57). Vsekakor je obdobje družbene mobilnosti ob iztekanju srednjega veka in v zgodnjem novem veku vplivalo na širjenje posvetnih pomladnih praznovanj družbeno in zemljepisno, tako da so tudi maji in mlaji v novem veku postopoma prišli v navado marsikje po Evropi (gl. npr. Hazlitt 1995: 397–406; Moser 1961: passim; Burke 1991: 33, 145, 146, 156, 170, 175, 210).

Vendar velja zapisano večinoma za nekmečko prebivalstvo; to seveda ne pomeni, da teh praznovanj ta ogromno večinski del ljudi ni poznal. V poznem srednjem veku so se nadaljevali intenzivni stiki kmečkih podložnikov s fevdnimi upravniki ob oddajanju dajatev; vsaj v tem času so se močno okrepili stiki z mesti, saj so ob vedno večjem pretvarjanju naravnih dajatev v denarne zlasti mestni sejmi in odjemalci kmetu omogočili dobiti potreben denar. Stiki skoraj vseh plasti in vrst prebivalstva pa so bili v cerkvah. Ob večjih dajatvenih dneh se je kmečko prebivalstvo tudi veselilo. Sicer so bile posebne prilike za kmečka veseljačenje veliki cerkveni prazniki, predvsem pa prošenja, na katerih so se prepletale in med različnimi družbenimi plastmi večkrat prenašale cerkvene in posvetne kulturne prvine in pojmovanja.

Za nastanek evropskih visokosrednjeveških majskih praznovanj s pomladnim zelenjem so bile odločilne naravne spremembe ter soodnos plemiškega pojmovanja življenja in ravni stanovanjske kulture. Kritičen pregled je nedvoumno pokazal, da so domneve o kontinuiteti z antičnimi podobnimi praznovanji zmotne (gl. Kramer 1983; Moser 1961; prim. Hazlitt 1995: 397–406); enako velja celo za upodobitve mesecev in podobno celo za pesmi o pomladi (gl. Golob 1985: passim in izrecno str. 32, 33). Posebej je treba omeniti le zmotno prezgodnje interpretiranje stvarnega vira glede mlajev. V znamenitem slovarju srednjeveške latinščine (Charles du Fresne du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*) je beseda *maius* tolmačena kot *arbor maialis*, mlaj; dejansko viri sporočajo le pomladno krašenje hiš z vejami (gl. Moser 1961: 123). Nastalo je zmotno mišljenje, naj bi že leta 1257 poznali postavljanje mlajev pred hiše

deklet; prišlo je v strokovno slovstvo, odkoder je bilo prevzeto tudi na Slovenskem (gl. Navratil 1890: 98; Kuret 1989: str. 282, opomba na str. 575).

Starejša pričevanja o majih na Slovenskem

Najstarejša besedna pričevanja o viteških predstavah praznovanja pomladi oziroma meseca maja na Slovenskem so v opisih dveh viteških iger in turnirja, ki so bili leta 1224 v Brežah pred velikim knežjim zborom, sklicanim 6. maja, ko se je vršil še turnir, in leta 1227, ko so bile viteške popotne igre. V avtobiografsko pesnitev *Frauendienst*, ki je sicer nastala šele leta 1255, jih je vključil nemški viteški pesnik Ulrich von Liechtenstein, ki je sodil med vodilne štajerske plemiče in je hodil po slovenskih krajih; pesnitev je sicer za slovensko zgodovino znamenita zlasti zaradi pričevanja o slovenskem deželnem jeziku, ki ga je govoril koroški vojvoda, ko je Ulricha pozdravil *Buge waz primi, gralva Venus* (gl. Kos 1928: št. 398, 456; prim. Kos 1997: 60–74). V Brežah so viteške igre trajale med 26. aprilom in 5. majem pred mestom, na grandioznem turnirju naslednjega dne pa naj bi sodelovalo več kot 337 vitezov iz najmanj štirih dežel. Viteške igre na poti na Češko je izzivalec Ulrich, maskiran v podobo Venere, začel v Mestrah dan po viteškem prazniku, 24. aprilu, dnevu sv. Jurija. Prvega maja je prišel do Vrat nad dolino Ziljice in istega dne je *lomil kopja* z vitezi; tako naj bi skupno v naslednjih dneh na Koroškem dvobojevalci zlomili nad sto kopij. Ne glede na običajna pretiravanja opis vendarle kaže nastopaški smisel viteških iger (zlasti pred damami), pri katerih se srečata konjenika s šibkimi kopji, ki se zlomijo, če nasprotnike le dobro zadeneš. Avtor je izrazil tudi viteško občudovanje pomladi, ko je omenil, da se na dan sv. Filipa, tj. prvega mesečnega dne, odpre maj, ko se olistata gozd in divjina v prekrasno pomladno obleko (... *reht an sand Philippen tage, / so der maye alrerst in gât / und daz der walt geloubet stât / und ouch diu heid hât an geleit / ir wunneclîches summercleit*; navedeno po Stejskal 1985: 70). Ulrich je potoval z dvanajstimi viteškimi spremljevalci; vsi so bili popolnoma opravljeni majskozeleno (*maienvarbe, grüene*), tudi konjska prekrivala so bila takšna (gl. Kretzenbacher 1955: 243, 244). Na pomladni, dostikrat majski čas viteških iger kažejo tudi nekatere upodobitve viteških dvobojevalcev iz časa okoli preloma 15. in 16. stoletja (gl. Turnirska knjiga 1997: npr. iluminacije z rokopisnim oštevilčenjem 44, 45, 48), na katerih imata oba, sicer zelo drugače opravljena viteza okrog šlema ovito zeleno listnato vejico, podobno, kot so ovenčani udeleženci pojezde na ilustraciji za mesec maj v Sijajnem horariju vojvode berryjskega (gl. Longnon, Cazelles 1989: sl. 6, komentar na str. 176).

Maj je bil seveda tudi v mestih znan pomladni termin. Tako so tega meseca npr. v Ljubljani med čolnarji pripravili posnetek viteških iger v dvobojevanju in hitrosti. Po Valvasorjevem poročilu iz leta 1689 se je to zgodilo leta 1092. (Valvasor 1689: III. del, 11. knjiga, str. 685). Natančna letnica kaže, da je poročevalec v času, ko na te igre ni bilo več spomina, imel v rokah zapis, na katerem je zmotno prebral številko na drugem mestu. Nagrade, ki so bile namenjene zmagovalcem, tovor vipavca, trije vatli sukna in par nogavic, skupaj z drugimi okoliščinami kažejo, da so bile igre ob koncu 15. stoletja ali glede na verjetnejše zmotno branje druge številke, ob koncu 14. stoletja.

Podoben odnos do pomladi je vsebovan v nemških viteških ljubezenskih pesmih, ki sta ju zložila plemič z Žovneka v Savinjski dolini (najbrž Konrad, izpričan med letoma 1220 in 1241; vsekakor je pesem nastala v 13. stoletju; gl. Janko 1997: 13, 14, 29) in Ostrovrški iz plemiške rodbine, izvirajoče s Svibnega (najbrž Leopold, izpričan med letoma 1246 in 1279, ali njegov brat Henrik, izpričan med letoma 1250 in 1276; gl. Janko 1997: 19, 53). V pesmih sta omenjena slana in nenadni sneg, ki sta pobrala ljubo majsko cvetje, in dobrodošlica mesecu maju, ki odžene zimske skrbi in žalosti (gl. Janko 1997: 32, 33 in 54, 55). Seveda ne gre za nič izjemnega, ampak za standardno viteško pojmovanje pomladi, ki je npr. večkrat izraženo v visokosrednjeveški vagantski poeziji, zapisani v prvi polovici 13. stoletja najbrž na Zgornjem Štajerskem. V teh pesmih je pomlad povezana s koncem mraza, žalosti, zime in z ljubeznijo, tudi določeneje z mesecem majem, s sončno toploto in pomladnim zelenjem, npr. v odlomku v tekočem prevodu Primoža Simonitija *Že se sladka vigred smeje, / ne še v maju, malo preje, / sonce svetle žarke seje, / ko dekle, lepó brez meje, / gre med zelenče veje / in na žveglo piška* (Carmina 1976: gl. str. 10–17, 81–89). V srednjeveškem viteškem okolju je imelo praznovanje pomladi drugačen pomen kot v kmečkem okolju, kjer je zima prinesla manj napornega dela in počitek, pomlad pa spet poln delovni napor. V viteškem okolju je pomlad pomenila konec zimskega ždenja ob kaminskih ognjiščih v temnih in mrzlih grajskih prostorih (okna so bila majhna in slabo zapirana z neprozornimi naoknicami, njihova delna zasteklitev in postavljanje ogrevalnih lončenih peči se je uveljavilo šele proti koncu srednjega veka) in zeleno olistale veje, maji, so bili zanesljiv znak lepšega in udobnejšega življenja (gl. npr. Brunner 1981: 43–47).

Najstarejše **upodobitveno pričevanje** o majih na Slovenskem je freskantska upodobitev iz srede 15. stoletja na oboku grajske kapele na Turjaku (gl. sl. 1). V vrsti svetnikov je upodobljenec v ploščnem oklepu in s praporom z rdečim križem na belem polju; okoliščini sta atributa sv. Jurija, vzora in zaščitnika vitezov, oborožencev in drugih (gl. npr. Ferguson 1961: 122, 170; Metford 1983: 108; Sachs 2005: 133; Schaubert 1992: 174, 175; Seibert 1989: 129; Wimmer 1990: 31; Oswald 1984: 154). Svetnik drži v desnici zeleno vejo, kar je po vednosti pisca teh vrstic ikonografska redkost. V zgodbah o tem svetniku od Zlate legende Jakoba de Voragine naprej ni zveze sv. Jurija s takšnim predmetom. Toda upodobljenčeva drža je takšna kot na nekaterih srednjeveških upodobitvah plemiških prinašalcev pomladnih listnatih vej (*majev*) za prvomajski dan (gl. Hansen 1984: str. 76, sl. 35, 36, str. 78, sl. 44); in praznovanje sv. Jurija je seveda teden pred prvim majem. Zato je upravičen sklep, da je na turjaški freski sv. Jurij pojmovan kot prinašalec pomladi oziroma kot vitez, ki nosi maj. God tega svetnika je datumska posebnost. Postavljen je na najpoznejši dan, ko se še lahko začne premični praznik velika noč, ki so jo ponekod šteli že na veliki petek, drugod na veliko soboto (gl. npr. Stipišič 1985: 189, 241). Zato na Slovenskem severno od Drave, na ozemlju, ki je sodilo k salzburški nadškofiji, pade Jurijev god na 23. aprilski dan; južno od Drave, na ozemlju, ki je sodilo k akvilejskemu patriarhatu, dan za tem; najbolj pozna velikonočna nedelja je bila seveda pavsod 25. aprila. V tistih izjemnih letih, ko sta se praznika datumsko prekrila, so tedaj seveda praznovali veliko noč; sicer pa je po koledarskem območju, v katerem so se gibali premični velikonočni datumi, Jurijev dan pomenil prag in pripravo posvetnih plemiških praznovanj, ki so bila pomembna zlasti

prvega maja, in hkrati pomemben podložniški dan, ko so začeli s pašo in dajali mlado drobnico za plemiške pojedine.

Določnih srednjeveških upodobitev prinašanja majev na Slovenskem doslej sicer ne poznamo. Vsaka upodobljena veja ali izpuljeno drevo seveda ni maj, in mladenič, ki ima nekaj takšnega v rokah, je navadno personifikacija pomladi (gl. npr. Makarovič 1995: sl. 1, levo zgoraj). Omeniti je treba le cerkveni freskantski upodobitvi mesecev aprila in maja v Hrastovljah iz leta 1490, ki ju predstavljata mladeniča. Ker ima eden ob palici še kroglo, drugi pa meč in ker oba sedita, gre le za personifikaciji pomladnih mesecev.

Kot je omenjeno v poglavju *Imena*, je beseda *maj* (v pomenu listnate veje) v slovenščini prvič izpričana leta 1584 v Dalmatinovem prevodu Biblije, v še širšem pomenu (steblo ali trs) pa v 17. stoletju. Obče znano krašenje za telovo s pomladnim zelenjem, torej z maji (in drevesi, bržčas mlaji), je omenil Janez Svetokriški v slovenski pridigi, objavljeni leta 1707: ... *kaj pomeni, de po gaffah seleno driveffa, po pótih lepu dishezhe seheliszhe, inu piffane roffizhe se vidio pottrofene* (Svetokriški 1707: 363). Vendar so vsaj nekatera **cerkvena praznovanja z zelenjem** gotovo starejša od Dalmatinovega prevoda. Vsaj v visokem srednjem veku so bile tudi na Slovenskem v navadi procesije na cvetno nedeljo in vsaj v 15. stoletju tudi telovske procesije; v srednjem veku je bila uveljavljena navada stlanja cvetja in zelenja na procesijsko pot (gl. Ušeničnik 1920: 174–176). Poseben poudarek pomenu zelenih vej je bilo določilo o majih v novem rimskem misalu, tiskanem leta 1596 po sklepih tridentinskega koncila, ko je bilo hkrati odpravljeno dotlej na Slovenskem veljavno oglejsko liturgijsko obredje. Po novem predpisu je bilo treba blagosloviti zelene veje, ki so jih nosili v cvetnonedeljski procesiji, če so bile palmove, oljčne ali tudi *drugih dreves* (Ušeničnik 1920: 147). To je bil temelj nastanka različnih šeg in verovanj v zvezi s cvetnonedeljskim zelenjem oziroma butaricami, ki so dosegle višek raznolikosti in množičnosti v kmečkem okolju v 19. stoletju (gl. Kuret 1989: 114–142). Prenos verovanja v posebne moči takšnih majev oziroma blagoslovljenega lesa v kmečke šege je najbrž nastal kmalu po omenjenem določilu; že v poznem srednjem veku so namreč bile teoforične procesije dejanja toliko cerkvene kot politične skupnosti, ker so se jih nasploh skupaj udeleževali zoper vsa zla in nesreče, zlasti zoper kugo in lakoto in za dobrine, kot je dobra letina ali zmaga nad sovražniki vseh vrst (gl. Šagi - Bunić 1984: 125, 126), ob telovskih procesijah so dostikrat pripravljali še razne obhode in igre (Burke 1991: 157).

Kot je razvidno iz ustreznih evropskih upodobitev (gl. Hansen 1984: sl. 35–52 na str. 76–83), so že zgodaj za maje lomili manjše zelene nesomerne veje, vendar tudi glede na navpično osrednjo os somerna, okoli meter visoka drevesca. Zadnja so bila osnova za nastanek mlajev, podrtih in prenešenih dreves. Ob teh so na Slovenskem izpričane tudi vmesne oblike. Posebna vrsta **velikega nosilnega maja**, mlajskega dreveščka, je opisana v poročilu, ki velja vsaj še za začetek 19. stoletja za Črnomelj, torej predvsem za **mestno okolje**. Tam so v naključnih večletnih presledkih na zadnjo aprilsko nedeljo imeli pomladno ali majsko praznovanje (*Frühlings – oder Maifest*). V soboto so posekali vitko jelko ali topol, jo/ga olupili in okrasili. Na deblo so pritrdili prečki, nanju so dekleta ovesila vence in raznobarvne tekstilne kose. To majsko drevo

(*Maibaum*) so nato nosili v sprevedu; imenovali so ga *zeleni Jurij*, enako kot v brezovo zelenje ovitega mladeniča, ki je hodil za njim. Po koncu spreveda so drevo naslonili na najvišjo hišo v trgu (Kapelle 1839; Turnšek 1964: 13, 14; Marolt 1936: 20, 21). Opis krasitve maja ustreza baročnim mlajem, pomembna razlika je v tem, da so ga le nosili in ne tudi samostojno postavili. Na fotografiji iz časa med svetovnima vojnama vidimo takšen nosilni maj, ki je bil napravljen po omenjenem opisu (gl. Orel 1944: sl. 169 na str. 333) in po posnetku v filmu Metoda Badjure *Pomlad v Beli krajini* iz leta 1952 je bilo to precej visoko, v spodnjem delu gladko okleščeno brezovo drevesce, ki je imelo pod vršičem privezan trak in dolgi stranski palični nosilni opori; maj so morali zavoljo teže nositi trije fantje (gl. Dular 1980: fotografija na str. 55).

24

Posebna, vmesna oblika med preprostimi maji in mlaji so tudi nekatere **cvetnonedeljske butare**. Kaže na dodaten ali drug pomen, ki so ga dobile vsaj po prvi svetovni vojni, ko so jih marsikje delali (in delajo) v osnovni obliki mlaja: imajo dolg gladek spodnji del in košat vršiček iz različnih zelenih vej. Fotografija iz leta 1936 kaže takšne, okoli pet metrov visoke butare v Trziču (gl. Kragl 1936: 415). V nekaterih vaseh ob kamniški Bistrici so bile pred drugo svetovno vojno takšne butare iz leskovih ali jelševih palic do sedem metrov dolge in na njih so, podobno kot na mlaje, privezovali jabolka, fige in redkeje pomaranče (Pajsar/Židov 1991: 172). V tem času so podobne, po tri metre visoke butare (*snope*) delali po nekaterih koroških vaseh (Oder 1992: 269). V Podhomu pri Bledu so bile tedaj takšne butare, *begance*, večkrat tako visoke, da so jih morali nositi po trije (Zupan 1995: 175). Sevniški župnik je proti koncu 20. stoletja prirejal tekmovanja cvetnonedeljskih *puščev*; največji so merili tudi do šest metrov (Terčelj 1989: str. 173, sl. na str. 174). Na predstave o mlaju je bilo naslonjeno tudi cvetnonedeljsko tekmovanje med kmetijami v Mežiški dolini v obdobju med svetovnima vojnama. Napravljali so butare iz ivinih šib, dolge tudi do 20 metrov, krašene z drenom, zelenim pušpanom, jabolki, pomarančami, belimi, rdečimi ali modrimi trakovi; na vrh je sodil križ, monogram IHS ali kaj podobnega (Kotnik 1943: 65). Zdi se, da so takšne oblike predvsem tekmovanja med povsem individualiziranimi kmetijami ali vasm, zlasti izrazi identitet, in da so hkrati obratno sorazmerna z verovanji v čudežno moč blagoslovljenega pomladnega zelenja oziroma lesa blagoslovljenih butar, ki se je prej kazala v dajanju delov teh predmetov na sadna drevesa, v njive, vinograde, v hišo, kaščo in druga gospodarska poslopja, v mast in setveno zrnje, pokladanju živini, uživanju za zdravilo, zažiganju zoper hudo uro, kar vse naj bi imelo varovalne in dobrodejne učinke. Seveda pa so bili v 19. stoletju in marsikje tudi pozneje najštevilnejši preprosti maji, zlasti oljčne vejice za cvetno nedeljo, poredkoma pa tudi na kak drug cerkveni praznik. Tako je npr. v prvi polovici 20. stoletja v Sv. Juriju ob Taboru vedno na god cerkvenega patrona neki možak v cerkev prinesel zeleno bukovo vejo in jo ves čas med mašo držal pri sebi (Turnšek 1946: 22); vsekakor gre za pomladanski maj, čeprav je bil takšen način njegove rabe v tem času izjema.

Pomembnost cerkvenih **majev na telovo**, na praznik sv. rešnjega telesa, ki pade na prvi četrtek po prazniku Svete trojice, sodi vsaj v konec srednjega veka; kdaj pa so se na ta dan maji uveljavili v posvetnem okolju, ne vemo. Marsikje je bila navada krašenja oken z brezovimi ali trepetljikovimi vejicami in prinašanje domov takšnih vejic, tudi

jelševih, ki so krasile pot telovske procesije, zelo razširjena vsaj v drugi polovici 19. stoletja, največ sicer v kmečkem okolju (gl. Turnšek 1946: 79–88). Tudi ponekod v ljubljanski okolici so pred drugo svetovno vojno ob poti, kjer je šla telovska procesija, potaknili brezove veje (Pajsar/Židov 1991: 174), v Podhomu pri Bledu je še znano zatikanje jesenovih vejic za okenske mreže za ta praznik (Zupan 1995: 176), ponekod v Rožu še danes za telovo natrgajo brezove veje, ki krasijo procesijske evangelijske postaje pred cerkvijo in jih prinesejo domov (Fister 1985: 144).

Pričevanja omenjajo skoraj samo agrarna okolja. Vendar je bilo krašenje hiš z mladimi brezami znano v podeželskih trgih in mestih, tudi v Ljubljani (Turnšek 1946: 88), in predvsem v takšnih družbenih okoljih bi najbrž lahko iskali tradicijo opremljanja hiš z maji, ki bržčas sodi na Slovenskem vsaj v zgodnji novi vek.

Pomemben praznik, ki so ga označevali z maji, so bile **binkošti**. Na ta praznik so vsaj že v drugi polovici 19. stoletja v Rožu krasili okna, vrata in nabožna znamenja z *maji*, mladimi brezicami in brezovimi vejami (Šašel-Ramovš 1936, str. 31, št. 43). V Trzinu in v škofjeloški okolici in v Železnikih so vsaj še ob koncu 19. stoletja krasili hišna okna z lipovimi vejicami (Kragl 1936: 418; Turnšek 1946: 70). V ta namen so vsaj v tem času ponekod rabili še vejice nagoja, akacije, jesena ali cvetoči divji kostanj (Turnšek 1946: 70). Sicer je marsikje na Koroškem bilo vsaj v prvi polovici 20. stoletja na binkoštno soboto v navadi krašenje hišnih oken in vrat z lipovimi ali bukovimi vejicami (Turnšek 1946: 64). V Rožu je še znano binkoštno krašenje hišnih vrat z lipovimi ali brezovimi vejami (Fister 1985: 144). Tudi v nekaterih koroških vaseh na slovenskem državnem ozemlju na binkoštno soboto še dado na okna cvetlico ali lipovo vejico (Oder 1992: 271). Podobno je v Podhomu pri Bledu še znano binkoštno krašenje oken z lipovimi vejicami (Zupan 1995: 176). V prvi polovici 20. stoletja so marsikje na Gorenjskem, Dolenjskem in Koroškem na binkoštno soboto zatikali za okna ali prislanjali k vratom zelene brezove ali lipove veje. Sicer so bile tedaj ponekod v navadi tudi jesenove in šipkove veje. Rastlinske vrste, ki so rabile za maje, torej niso imele določnejšega pomena. Razlage tega krašenja so bile v kmečkem okolju različne, največkrat povezane z binkoštnim praznikom oziroma Svetim duhom, ki naj bi sedal na veje in hiši prinesel blagoslov (gl. Orel 1944: 337); gre torej za spoj cerkvenega praznika in domačih hiš.

Kdaj so maji prišli v **posvetno rabo v kmečkem okolju**, ne vemo; vsekakor so bili še v prvi polovici 20. stoletja največkrat povezani s cerkvenim praznovanjem oziroma blagoslovom. Pomembno ločnico, ki bi omogočala kmečki sprejem te šege v posvetni namen, zlasti za izraz naklonjenosti do deklet, bi lahko pomenila razglasitev osebne svobode leta 1782, hkrati z naraščajočo individualizacijo kmetij, ki je zahtevala samostojnost odločanja in večjo samozavest. Vsekakor so bili kmečki maji sredi 19. stoletja že precej običajni, čeprav šele v ta čas sodi poročilo iz leta 1854, ki prvo omenja rezanje zelenih vej za opravo zelenega Jurija, saj ga je že opravljala kmečka mladina, stara 10 do 16 let (gl. Marolt 1936: 5, 94). Vsaj še za konec 19. stoletja velja izročilo o zelenem Juriju, ki je v Adlešičih in na Vinici na jurjevo, teden pred prvim majem, jahal na konju in nosil na rami okrašeno brezo (Turnšek 1964: 16). Ker je v tej vlogi posamezno nastopal odrasel fant in ker je bil njegov atribut tudi (lesena) sablja, gre za

podoben videz, kakršnega je imel poznosrednjeveški plemič, ki je prinesel maj v grajsko okolje. Vendar poročilo ne vsebuje drugih prvin, ki bi določene kazale na spomin o predstavi o takšnem mestnem ali grajskem pomladnem običaju in je takšen jezdec bržčas le inovacija, nastala na podlagi predstav o sv. Juriju na konju.

Veselju nad pomladjo, pomladanskemu krašenju z zelenimi vejami, maji, so v kmečkem okolju večkrat dajali **dodatne pomene**. Po poročilu, ki velja vsaj še za sredino 19. stoletja, so na Jurjev večer za simbolično varovanje živine pred čarnim zlom v Babincih pri Ljutomeru s šipkovimi vejami opremili hlevska vrata in poti, po katerih je šla živina naslednji dan na (prvo) pašo (gl. Turnšek 1946: 17, 18). Ponekod v Prekmurju so pred drugo svetovno vojno na prvi maj krasili dvoriščna vrata z raznim zelenjem, zlasti s črenšo (Turnšek 1946: 32).

26

Danes za prvomajsko praznovanje krasijo del Boljunca, kjer postavijo mlaj, s topolovimi vejami (KLSI 1990: 254). Vsaj v konec 19. stoletja seže ustno izročilo, po katerem so v bližnji Dolini prvega maja na vaški studenec privezali topol v znak, da se bliža *majenca*, prva majska nedelja. Vas so tedaj krasili s številnimi (pač majhnimi) zelenimi gabri (Majenca 1969: 2, 3). Drugačen pomen so imele vsaj v prvi polovici 20. stoletja šipkove veje v Halozah, kjer so jih vsaj na jurjevo uporabljali kmečki gospodarji (Kotnik, 1943: 62), ker so jih privezovali le na okna ali v Prekmurju (Turnšek 1946: 22), ker so jih zatikali na vrata. Vendar vrsta rastline ni bila odločujoča. V Nedelici so npr. v ta namen tedaj uporabljali cvetočo črenšo ali njeno listje (gl. Turnšek 1946: 22). Pred drugo svetovno vojno so po nekaterih vaseh v radgonski okolici za jurjevo na njive zatikali šipkove veje (Šarf 1982: 94).

Nekaj izpričanih oblik kmečkih dajanj majev na binkošti in ob drugih prilikah kaže tudi na **odnos do deklet** oziroma na enak pomen, kakršnega so imeli pomladni maji v zgodnjem novem veku v plemiškem in delno meščanskem okolju. Ta pričevanja veljajo vsaj še za konec 19. stoletja. V dobrepoljski dolini so fantje dajali lipove vejice samo na okna tistih hiš, v katerih so bila njihova dekleta. Na tem območju kažejo še močneje na pomen odnosa do deklet negativni znaki na ta dan: na okna deklet, s katerimi so bili v zameri, so dali trnje; ponekod na Štajerskem pa koprive (gl. Orel 1944: 337). Slednje je še v spominu v vaseh radgonskega okoliša, kjer so nepriljubljenim dekletom v času pred drugo vojno opletli okna s koprivami (Šarf 1982: 94).

Čeprav je bilo pomladansko praznovanje najbolj intenzivno ob pomembnih praznikih okoli prvega maja, jih je bilo nekaj tudi na ta dan. Po zapisu, ki velja vsaj še za sredo 19. stoletja, so v krški okolici fantje **na prvi maj** nosili dekletom *maje*, če pa so se jim dekleta zamerila, so jim tedaj dali trnje (Navratil 1890: 98). Podobno so vsaj v prvi polovici 20. stoletja ponekod v Goriških Brdih fantje na prvo majsko soboto ponoči takšnim dekletom pred vrata postavili robido in koprivo (Turnšek 1946: 33). V Dolini pri Trstu so vsaj že ob koncu 19. stoletja na prvi maj fantje dekletom lahko pripeli majhne češnje (Majenca 1969: 2, 3). Podobna dejanja na ta dan bi spominjala na srednjeveške majske maje. Ker pa zadevna pričevanja sodijo le v mlajši čas, ne vemo, ali gre za posnemanje tradicije višjega družbenega okolja ali za izraze pomladnih čustev, kakršni so si zavoljo enakih motivov podobni in spet in spet razmeroma samostojno nastajajo v številnih kulturah in časih.

Pričevanja torej kažejo, da so maje na Slovenskem uporabljali že v visokem srednjem veku; da so jih najprej imeli v višjih družbenih plasteh; da so prišli v zavest in rabo kmečkega prebivalstva zlasti s cerkveno rabo, da so imeli maji različne posvetne in cerkvene pomene in da so doživeli vrhunec raznolikosti in množičnosti v novi kmečki kulturi 19. stoletja, nastali na temelju, ki so ga tvorili predvsem osebna osvoboditev, individualizacija kmetij ob agrarno tehnični revoluciji in zemljiška odveza.

V precej ohlapni koledarski zavesti so z maji praznovali pomlad na različne dni. Cerkevni pomladni prazniki so odvisni od premičnega praznika velike noči. V bolj posvetni koledarski zavesti, ki je bila seveda tudi naslonjena na cerkveni koledar, so marsikje imeli za pričetek pomladi dan sv. Jurija, kar je nadaljevanje plemiške tradicije praznovanja godu tega viteškega zavetnika. Leta 1841 je bilo med beneškimi Slovenci zapisano, da na dan sv. Jurija praznujejo prihod pomladi in da gredo teden pozneje, na prvi dan maja (*majnik*), ovenčana dekleta in orožane žene v cerkev (Sreznjevski 1978: 191). Ker tega dne, ko godujeta apostola Filip in Jakob, ni cerkveni praznik (seveda, če ne pade na nedeljo), kaže to sosledje na praznovanjsko zvezo obeh dni, čeprav seveda ne vemo, kdaj in v katerem družbenem okolju se je to najprej zgodilo. Sicer je tudi marsikje drugod v kmečkem okolju vsaj že v 19. stoletju dan sv. Jurija pomenil začetek pomladi, npr. na Koroškem in na Štajerskem (Turnšek 1946: 6, 10, 17). Vendar je bila med prazničnimi dnevi gospode in delovnih ljudi razlika; prvi so lahko praznovali kateri koli dan, drugi pa so ob delavnikih morali delati in jim je bil praznični dan le orientacija za najbližji nedelovni dan. Tako so tudi v mestu Črnomlju po poročilu izpred srede 19. stoletja praznovali jurjevanje zadnjo aprilsko nedeljo, *šentjurjevo nedeljo*, torej v terminu 1–6 dni pred prvim majem, ker na delovnik niso imeli časa za slavje (Kapelle 1839).

Starejša pričevanja o mlajih na Slovenskem

Najstarejše doslej znano pričevanje o mlajih na Slovenskem je na bakrorezu graščine Bokalce leta 1679 (gl. sl. 5), na katerem sta upodobljena mlaja pred vogaloma čelnega pročelja, tretji pa središčno pred zadnjo fasado. Na upodobitvi iste graščine leta 1689 sta na podobnih mestih pred čelnim pročeljem upodobljena dva mlaja (gl. sl. 6). Namestitev kaže na plemiške mlaje, namenjene počastitvi grajskega lastnika. To je bil baron Wolf Sigmund Stroblhof, ki je podedoval posestvo z dvorcem leta 1675 (Smole 1982: 91) in je graščino ambiciozno prezidaval in opremljal (Valvasor 1689: III. del, 11. knjiga, str. 565–567; Sapač 2005). Postavljanje mlajev na čast plemiškim in mestnim uglednikom so v prvi polovici 17. stoletja širili vojaki tridesetletne vojne (gl. Moser 1961: 142–144); na Bokalcah so jih najbrž postavili grajski hlapci.

O pojmovanju slavnostne rabe mlaja in njegovega **družbenega okolja** priča veselično praznovanje osvoboditve Budima izpod osmanske zasedbe, ki jo je leta 1686 dosegla cesarska vojska pod poveljstvom Karla Lorenskega. Praznovanje je v Idriji organiziral oskrbnik cesarskega rudnika pl. Wolff Sigmund von Kinbach 15. septembra istega leta. O njem priča izvrsten opis, ki ga je Valvasorju priskrbel očitavec (gl. Valvasor 1689: II. del, 8. knjiga, str. 833–835). Popoldne ob drugi uri je iz rudniškega gradu Gewerkenegga odšel spreved z oskrbnikom skozi trg na veliki cesarski travnik, kjer je bil šotor za pogostitev okoli 50 izbrancev duhovne in posvetne gospode in njihovih gospa

ter visok oder za ples, ki se ga je lahko udeležil vsak; kruh, denar, vino in pečeni vol pa so bili namenjeni tudi drugim udeležencem. Sprevod je tvorilo več skupin. Za četo mušketirjev je 36 rudarjev neslo velik mlaj (*einen groffen Maeyenbaum*); če so ga nosili v parih, bi to pomenilo okoli 18 metrov visok mlaj, če so ga nosili izmenično, levo in desno po eden, je bil seveda še mnogo višji. Na njem je viselo kar 60 različnih nagrad, ki so bile namenjene zabavni tekmi po postavitvi; plezalci na mlaj so jih vzeli, če so jih dosegli. V različnem razporedu so se nato vrstili trije vozovi z namiznimi dobrotami in dragocenostmi, vinom in srebrno skrinjo z denarjem, točaji, kuharji in drugače opravljene strežaji, za peko namenjen vol, spet mušketirji, glasbeniki ter uradništvo s plemstvom. Omeniti velja še dva, v divja moža maskirana redarja, ki sta prekrškarje za kazen vrgla v vodo. Gre za neformalno sramotilno kazen močenja, ki je na Slovenskem izpričana sicer šele od 16. stoletja; ob pravno kodificiranih kaznih se je ohranila še v zgodnje 20. stoletje največ v fantovščinah, tudi kot simbolični konec preobrnjenega sveta oziroma simboličnega kaznovanja njegovega personificiranega predstavnika ob prehodu v vsakdanji red, ki je pomenilo zaključek pustovanja ali jurjevanja (gl. Vilfan 1961: 269).

Pojem mlaja je bil v 17. stoletju dobro znan, kot kaže tudi raba imena v pomenu neslavnostnega, neprazničnega visokega, umetno postavljenega **droga ali debla**. Na Kranjskem so tedaj menili, da iz nekaterih podzemeljskih jam prihajajo nevihte, zato so jih enkrat na leto na običajen dan ceremonialno blagoslovili. Obred je opravil duhovnik. Spremljali so ga mežnar z blagoslovljeno vodo in kadilom, kmečka fantiča z bandercema in okoličani. Jamsko odprtino je poškopril in pokadil, izmolil nekaj molitvic in eksorcizmov zoper hudiča. Spremljevalci so medtem molili očenaš in nato ob jamo postavili visok mlaj (*einen hohen Mayen=Baum*), vrh katerega je bil križ (Valvasor 1689: I. del, 4. knjiga, str. 541).

Primer kaže na sobivanje posvetnih in cerkvenih prvin. Zdi se, da je bilo postavljanje mlajev vendar močnejše uveljavljeno v **posvetnem okolju**, ki so ga obvladovali ljudje, ki so imeli v lasti ali posesti gozdove z imenitnim lesom, kakršen je bil primeren za mlaje. Na upodobitvi praznovanja v ljubljanski okolici na prostem leta 1814 so tudi trije preprosti mlaji (gl. sl. 7). To je bila velika **državna avstrijska in deželna prireditel** 11. julija, ki je po 31. marcu slavila osvojitev Pariza oziroma zmago nad Napoleonom, imenovana *mirov god*. Na bakrorezu vidimo pod mlaji godce in plesalce obkrožene z gledalci; glede na druge upodobljene okoliščine (zaprt šotorast paviljon, gospoda pod baldahini za obloženimi mizami na okrašenih čolnih in ladjicah, gospoda pred odrom, na katerem nastopajo svečano oblečeni dečki), so to večinoma preprosti ljudje. Mlajska drevesca so tudi na treh baldahinsko pokritih čolnih, podobno kot so bili opremljeni severnoevropski renesančni izletni majske čolne (prim. Hansen 1984: sl. 48–50 na str. 80, 81). Mlaji in mlajska drevesca so bili torej splošno razumljiv praznični znak za vse prebivalstvo. Praznovanje je bilo na prostoru Rakova Jelša ob izlivu Iščice; bližnji mlaj na upodobitvi je stal približno na mestu, ki ga danes prečka ljubljanski avtocestni obroč pred mostom čez Ljubljano.

Najimunitnejše, po **meri najvišje družbene plasti** oblikovano postavljanje mlajev je bilo v Ljubljani 18. in 19. novembra leta 1856, ko je mesto obiskal cesar Franc Jožef.

Postavili so jih na Kongresnem trgu in na sedanjem Prešernovem trgu pred frančiškansko cerkvijo (gl. sl. 11 in 12). Mlaji na Kongresnem trgu so bili visoki in posebno oblikovani kot nosilci zastav in grbov. Bili so del scene, osvetljene z balustrastimi lampadofori, ki je obkrožala alegorično figuro Ljubljane. Vsak mlaj je imel na vrhu svetlo konico in navpično obešen cvetlični venec, takoj pod njim pa kranjsko modro-belo deželno zastavo z rdečim trakom. Drugačni so bili mlaji pred frančiškansko cerkvijo. Pred cerkveno fasado so stali štirje mlaji z visokimi vršiči, vrh katerih je bila po ena zastavica. Zelo posebni pa so bili štirje mlaji, postavljeni ob začetnih kotih mosta, posvečenega obiskovalčevemu očetu, nadvojvodi Francu Karlu (danes je to seveda srednji most Tromostovja). Na vrhah so imeli po eno večstenjsko oljenko, pod njimi so bili vodoravno stopničasto obešeni po trije različno veliki venci lampijonov. Ti mlaji so bili le največji poudarki raznolike razkošne nočne lampijonske osvetljave prizorišča z vrstami in nizi lampijonov ter oljenk. Pomenili so redko zamisel najučinkovitejše in najrazkošnejše variante mlajev.

Seveda so bili **mlaji v mestih** navadno mnogo preprostejši. V sredino 19. stoletja sodi upodobitev mlaja v Kamniku na lavirani risbi (gl. sl. 8). Gre za visok smrekov mlaj z dvema vodoravnima vencema. Iz upodobitve ni razvidno, ali gre za meščanski posvetni ali cerkveni mlaj.

Kdaj se je ob majih **za cerkvene praznike** uveljavilo tudi postavljanje mlajev, ne vemo. Na postavljanje mlajev na telovo morda kaže omemba krašenja z zelenimi drevesi po ulicah v pridigi Janeza Svetokriškega iz leta 1707 (Svetokriški 1707: 363; gl. citat v poglavju *Starejša pričevanja o majih na Slovenskem*), moramo pa tedaj domnevati vsaj maje, prenosna drevesca, ki so tvorila špalir tako, da so bila samostojno zataknjena v tla; takšna so na Bavarskem za telovo izpričana že od konca 15. stoletja (gl. Moser 1961: 134, 135).

Vsaj ponekod je bilo v zadnji tretjini 18. stoletja postavljanje mlajev **ob cerkvenih praznikih** močno uveljavljeno, kot kaže cerkveni račun župnije Šent Rupert na Dolenjskem iz leta 1773, v katerem je zapisano, da so za mlaje (*pro pyramidalibus*) plačali kar 40 goldinarjev; na vrednost te vsote kaže npr. tamkajšnja cenitev iz leta 1762, po kateri so boljše krave veljale 7 gld, slabše pa 5 gld (gl. Steklasa 1913: 109, 108).

Vsekakor je dobilo postavljanje mlajev trdno oporo **v cerkveni tradiciji**. Nanjo kaže zelo velikopotezna inscenacija kar 33 mlajev, ki je bila postavljena ob polaganju temeljnega kamna nove trnovske cerkve v Ljubljani leta 1845 na poletni kresni dan, god cerkvenega patrona sv. Janeza Krstnika (gl. sl. 9). Mlaje so razporedili po tlorisnem obrisu načrtovane cerkve; nosili so sklenjena pasova girland, ki sta kazala, kje bo cerkveno zidovje. Glede na velikostna razmerja z upodobljenci bi najvišji mlaji merili okoli 14 metrov. Največji primerki imajo na deblih lubjast svedrast vzorec, ki priča o najodličnejših drevesih, vrh mlajev so zastavice, na vršičih so girlande, pod vršiči pa velike tekstilne pentlje; v vznožje nekaterih mlajev so okrasno zasajene veje. Mlaji so bili namenjeni slovesnosti, na kateri so bili prisotni škof in druga duhovščina, deželni in mestni oblastniki ter praznično oblečeni okoličani z otroki.

Najstarejša doslej znana omemba kmečkega posvetnega mlaja je šele pričevanje iz Ziljske doline iz leta 1851; tedaj so tam v noči pred telovim nekaterim dekletom pred

njihovimi domovi postavljali bogato okrašene mlaje (gl. Turnšek 1946: 34). Nekatera druga pričevanja bi domnevno tudi veljala še za sredo 19. stoletja. To sta zapis iz leta 1890, po katerem so v krški okolici za prvi maj včasih postavili smrekov mlaj pred hišo lepega dekleta (Navratil 1890: 97), in zapis iz leta 1889, po katerem so belokranjski pastirji na dan Jezusovega vnebohoda na pašniku postavili brezov mlaj. Tedaj so imeli majhno gostijo. Ob ognjišču so postavili tanko visoko brezo, jo oklestili tako, da je ostalo le nekaj drobnih štrcljev, na katere so nasadili jajčne lupine izpihaneh jajc, vršič pa so okrasili s pastirskimi torbicami. Ta mlaj je stal nekaj dni (Barle 1889: 86). Mladost prvih tovrstnih omemb ni presenetljiva. Pred poznim 18. stoletjem namreč **za postavljanje mlajev v kmečkem posvetnem okolju ni bilo pogojev**. Kmečke pravice do gmajnskega gozda so bile vse do prvih delitev gmajn v drugi polovici 18. stoletja in do številnejših individualnih delitev po zemljiški odvezi (največ med letoma 1848 in 1855) omejene na lastne potrebe predvsem za drva, skodle, steljo in paličje za ograde. Tudi za tiste kmetije, h katerim je sodilo nekaj gozda, so veljale takšne omejitve. Pravice nad dobrim lesom so sodile zemljiškim gospodom, mestom, fužinarjem in v zgodnjem novem veku deželnemu knezu. Na odvisnost postavljanja mlajev od gospodarjev gozdov kaže (podobno kot na Slovenskem že omenjeno praznovanje leta 1686 v Idriji) npr. tradicijska šega gospoščinških drvarjev v semmerinškem območju, ki se je ohranila kot spomin na fevdalne čase (gl. Haberlandt 1959: 58). Podrto drevo, namenjeno za mlaj, je bilo predmet šaljive dražbe, na kateri so nastopali udeleženci tudi v vlogi grofa in grofice.

Kmečka pravica do kakovostnega lesa v gozdu se je dejansko zelo razširila šele po zakonu iz leta 1883, ki je resnično pospešil individualno delitev gmajnskih gozdov (gl. Vilfan 1961: 227, 228; GDZS 1970: 148, 150–158). Pred temi spremembami bi kmečki mlaj seveda javno kazal na hud prekršek in posledično na kazen, saj je mlaj praviloma napravljen iz lesno odličnega drevesa. Zato je razumljivo, da se je kmečko postavljanje mlajev množično uveljavilo šele po prej omenjenem zakonu. Postal je del podeželske praznične kulture s precej različnimi nalogami in pomeni.

Funkcije in pomeni

Maji in mlaji so bili do druge polovice 19. stoletja predvsem kultura gospode in Cerkve.

Bili so rekviziti in znaki praznovanja pomladi in ljubezni, počastitve uglednih osebnosti ali posebnih praznikov; v cerkvenem okolju so največkrat pomenili počastitev nekaterih praznikov velikonočnega prazničnega cikla. Potem so postali predvsem kmečki in zlasti del podeželske kulture sploh. Dobili so različne pomene, med drugim tudi pomen znaka slovenske narodne kulture, in so se kot takšni spet lahko pojavili v mestih. V obdobju ob **koncu 19. stoletja in v letih 20. stoletja pred prvo svetovno vojno** se je postavljanje mlajev precej uveljavilo.

Postavljanje mlajev na **prvi dan meseca maja**, na katerega bi kazala slovensko in nemško ime (*maj* in *Maibaum*), je sicer na Slovenskem izrecno le pozno izpričano. Razen prej omenjenega zapisa iz leta 1890 (Navratil 1890: 97) priča zapisano ustno izročilo, da sodi *majenca*, pomladna prireditve v **Boljuncu in Dolini** pri Trstu vsaj še v konec

19. stoletja. Pripravljajo jo vaški mladeniči, *fantovska*. V prvi vasi postavijo mlaj, ki ga imenujejo *maj*, v noči pred prvim majem, v drugi pa v noči od sobote na prvo majsko nedeljo. To je visok gladek drog, vrh katerega je pripeta v prvi vasi borova, v drugi vasi češnjeva krošnja, opremljena s pomarančami, limonami, kolački in papirnimi okraski; pod krošnjo sta zelena venca, v Boljuncu sodi na mlaj tudi rdeča zastava. Nato pod mlajem plešejo in se zabavajo na različne načine; tretji dan v navzočnosti vaščanov mlaj podrejo (gl. KLSI 1990: 254, 263; Majenca 1969: 1–6). Najbrž je bilo postavljanje mlaja znano tudi drugje na Tržaškem Krasu; v muzejski zbirki v Kraški hiši v Repnju hranijo kvadratno kamnito ploščo z osrednjo krožno odprtino pravšne debeline za spodnji del mlaja. Zelo verjetno gre za kamen vrh luknje, v katero so postavili mlaj; takšen kamen so nekdanj imeli tudi v Dolini (gl. Majenca 1969: 2).

Po poročilu, ki velja vsaj še za konec 19. stoletja, so po številnih **koroških krajih** na prvomajski večer postavljali smrekove mlaje, krašene z vencem iz smrečja in štirimi zastavami. Ti mlaji so stali do prve majske nedelje ali do 4. maja, dneva sv. Florijana, ali celo do žegnanjske, *lepe nedelje* (L' Estocq 1930: 168). V enak čas nazaj seže poročilo, da so ponekod v **Goriških Brdih** na prvo majsko soboto ponoči fantje postavili mlaj, *mej*. To je bila visoka breza, na vrhu okrašena z vencem kolačev in pomaranč, namenjenih otrokom, ki so plezali na mlaj (Turnšek 1946: 33).

Množično je postalo postavljanje v obdobju med svetovnimi vojnami, ko se je pomen mlajev kot narodnega simbola utrdil, na kar kažejo zastave, ki so jih dostikrat obešali nanje, hkrati pa se je večalo število namenov, v katere so mlaje postavljali.

V **Metliki in okolici** je ohranjen spomin, da so tamkaj pred drugo svetovno vojno pred prvim majem postavljali mlaje. Fantje so pripravili smreke, dekleta so pletla vence, včasih so pripravila tudi papirnato cvetje, vrh mlaja je navadno visela zastava. Po vaseh in v mestu so tekmovali v postavljanju lepših mlajev; v Metliki so jih včasih postavili tudi do štiri. Podrt mlaj je bil navadno prodan, izkupiček pa zapit (Balkovec 1994: 242, 243). V nekaterih **črnomeljskih okoliških vaseh** so sredi naselij na večer pred prvim majem postavljali mlaje vsaj v obdobju med svetovnimi vojnami in pozneje. To je lahko bilo tekmovanje s sosednimi vasm; zato so bili nekateri mlaji zelo visoki. Mlaj so navadno okrasili s kitami smrekovih vejic in tremi, vodoravno obešenimi venci pod vršičem (Dular 1985: 144, 145).

Precej natančen je opis modela prvomajskega mlaja v **Draščih** iz časa med svetovnimi vojnami. Fantje so nabirali denar, da so pri kakšnem kmetu kupili *maj*, čim višjo smreko (celo do 30–40 m), jo podrli, olupili do vršiča, *smrekovja*, ovili z bršljanom in opremili s tremi stopničasto razporejenimi vodoravnimi venci. Na vršič je sodila steklena buča, pod njim pa državna ali narodna zastava. V višini kakšnih štirih metrov so na deblo pritrdili veliko, iz zelenja in cvetja spleteno srce, opremljeno z zastavicami in napisi. Ta *maj* so postavili na razglednem kraju, da je bil viden od daleč, zraven pa še dva manjša, do deset metrov visoka, enako krašena mlaja, vendar brez srca in napisa. Ko so mlaj postavili, je sledilo streljanje z možnarjem, petje, muziciranje. Mlaj je stal ves mesec, nato so ga podrli in prvo junijsko nedeljo dali na dražbo, izkupiček je bil namenjen gostiji vseh sodelujočih (Turnšek 1946: 32, 33). Seveda je opisan model, ki so se mu včasih približali bolj, včasih manj. Praznovanje je bilo posvetno, vendar ne

zunaj krščanskega koledarja, na kar kaže napis, ki je pozdravljal *Kraljico majnika* in je lahko visel na mlaju. Naslovljenka je bržčas nastala kot spoj tradicije zahodnoevropske novoveške pomladanske *majske kraljice*, organizatorke in udeleženke majske igre (gl. npr. Hazlitt 1995: 401, 402; Burke 1991: 146, 147, 156), in sv. Marije Device, kateri na čast so na Slovenskem od srede 19. stoletja meseca maja prirejali pobožne vaje, *šmarnice* (gl. Ušeničnik 1920: 315). Vsekakor je bil naziv *majniška kraljica* v mlajšem času (v preprostih, Mariji posvečenih pesmih iz 19. stoletja ga še ni; gl. Štrekelj 1904–1907: 650–818, 833–838) na Slovenskem udomačeno namenjen tej svetnici (gl. npr. Biser 2004: 227). Tako so npr. na **Silovcu** pri Sromljah pred drugo svetovno vojno na mlaj, *májo*, obesili napis *Prvi maj – Mariji v pozdrav* in sliko sv. Marije; po vojni je na mlajih to sliko nadomestila slika maršala Tita (Počkar 1998: 226).

32

V nekaterih vaseh na Kočevskem so med svetovnjima vojnama postavljali mlaje na predvečer prvega maja (Wolfram 1980: 193), v nekaterih drugih naseljih pa se je udomačila ta navada šele okoli leta 1930 (Šmitek 1981: 70). Na Gornjem Seniku v **Porabju** je znana tradicija postavljanja mlaja na prvomajski predvečer (Kozar - Mukič 1988: 143). V večini krajev v **okolici Šmarja pri Jelšah** na večer pred prvim majem po starejši navadi postavljajo smrekove mlaje, krašene z venci iz smrekovih vejic in bršljana (Sok 1991: 183). Ob koncu 20. stoletja so v nekaterih vaseh **tedanje občine Sevnica** na večer pred prvim majem postavljali mlaje, naslednjega dne so bile veselice (Terčelj 1989: 174). Omenjeni prvomajski mlaji polpreteklega časa so seveda kombinacija starejšega praznovanja pomladi (za meščane npr. izpričanega leta 1871; Trdina 1987: l. knjiga: str. 72) in sedanjega pomladnega izletništva, združenega s prvim majem kot **mednarodnim delavskim praznikom**, proglašanim leta 1889 in na Slovenskem praznovanim od leta 1890. Prvomajske mlaje danes postavljajo marsikje na Slovenskem (Gl. npr. Fototeka SEM: št. fotografij 17509, 19281, 19293, 19859, 22269, 22281, 22287, 27256 itd).

Prvi maj je bil pomladni posvetni praznik, vendar ni brez povezave s cerkvenim koledarjem. Pomlad so marsikje večkrat praznovali že teden prej, na dan sv. Jurija (23. ali 24. aprila), ali na prvo nedeljo po tem dnevu, na Jurjevo nedeljo, ki pade na dan ali nekaj dni pred prvim majem. V mestnem in kmečkem okolju je bilo celodnevno delo seveda v neskladju s praznovanjem na delavnik, zato so ga lahko prestavili na prvi nedeljski dan pred prvim majem. Za te dni so npr. v obdobju med svetovnjima vojnama v **Gotovljah** pri Žalcu in v **krški okolici** postavljali mlaj *maj*, visoko obeljeno smreko z vencem iz zimzelena na vrhu (Orel 1944: 334). Iz podobnih razlogov je bil prvomajski termin lahko pojmovan tudi zelo ohlapno. Tako v **ptujski okolici** vsaj med svetovnjima vojnama niso postavljali mlaja (*majpan*) na prvi maj, ampak v tem mesecu, lahko tudi pozneje. To je bil plezalno tekmovalni mlaj, ki je imel na vršiču zastavo, pod njim je vodoravno visel venec s košarico z nagradami (vino, potica, meso, denar), tik pod njim pa vodoraven oprijemalni drog. Steblo mlaja, po katerem so tekmovalci plezali do nagrade, je bilo gladko namazano; tekma je bila zabava vaške skupnosti in zmagovalec je bil cenjen (Turnšek 1946: 33).

Mlaje so postavljali tudi ob **poletnem solsticiju**. Po zapisu iz leta 1871 so v Lokah pri Novem mestu postavili mlaj na kresni večer, podrli pa so ga šest dni pozneje. Dekleta so ga opremila s papirnim okrasjem, fantje pa so zbrali denar za vedro vina;

sledila je veselica za mlade in ples na kakšnem podu (Trdina 1987: 2. knjiga, str. 405). Po pričevanjih iz časa med svetovnjima vojnoma so na ta dan postavljali mlaje tudi v nekaterih vaseh na Kočevskem, kjer so pozneje podrt mlaj prodali in za izkupiček pripravili vaško veselico (Wolfram 1980: 193, 195).

Mlaje so pogostoma postavljali ob prvem maju, ki ni cerkveni praznik, vendar so jih v podeželskem in posebej kmečkem okolju še pogosteje postavljali **ob cerkveno pomembnih dnevih**, tako na praznik sv. rešnjega telesa, ob žegnanjih, primicijah, birmah in podobnih priložnostih (Orel 1944: 334).

Po poročilu, ki velja vsaj še za konec 19. stoletja in za čas pred prvo svetovno vojno (Kotnik 1943: 69), so ovčji in goveji pastirji v okolici Dobrle vasi na Koroškem na **binško soboto** na pasišču postavljali mlaj, *maj*, nekaj metrov visoko, spodaj olupljeno, ovenčano in oroženo smreko. Na vršiču so napravili krog in postavili vanj križ. Glede na opis bi domnevali nastavek, kakršnega vidimo na Gogelovem bakrorezu iz zadnje četrtine 17. stoletja (gl. sl. 4), ki je imel med koroškim pastirji seveda drugačen pomen. Na ta koledarski dan so vsaj v zgodnjem 20. stoletju tam in v Zilji poznali pastirski tek za *binško kralja*. Postavljeni mlaj, *maj*, je bil cilj; tisti, ki je do njega prvi pritekel, ga je dobil v last, zraven pa še pod njim zakopano darilo. Ta tek ni bil povsod vezan na binško praznik; na Gorenjskem so ga priredili **na žegnanje**, v Beli krajini pa **na križevo** pod brezovim mlajem (gl. Orel 1944: 337, 338; prim. Barle 1889: 86). Omemba *kralja* spominja na *majskega kralja* v zahodnoevropski novoveški tradiciji pomladnih praznovanj, vendar moremo domnevati le posredno zvezo s temi majskega praznovanji, ker binško kralj ne nastopa v paru s kraljico (gl. npr. Burke 1991: 146, 147, 156). V Kotljah pri Ravnah na Koroškem so v letih pred prvo svetovno vojno na **dan cerkvenega patrona**, na večer pred *lepo nedeljo*, postavljali sredi vasi mlaj (Möderndorfer 1946: 45). Pred drugo svetovno vojno so v nekaterih koroških vaseh v soboto pred takšnim dnevom (*na lepo nedeljo, sejem, žegen*) fantje pred cerkvijo postavljali dva ali en mlaj (*majpam*) (Oder 1992: 271). V sredini 19. stoletja so v Ziljski dolini v noči pred **telovim** v počastitev dekletom pred njihovimi domovi postavljali smrekove mlaje, *maje*, okrašene z venci in zelenjem, na vrh pa sta sodili prekržani leseni sablji in lesen petelin (Turnšek 1946: 34). Nenavadna kombinacija datuma, namena in ikonografije kaže na združitev več tradicij (prim. prvomajske primere v tem poglavju, sl. 3, in vojaška postavljanja mlajev, omenjana v Moser 1961: 121, 142–144). Sicer je bilo postavljanje mlajev za telovo precej razširjeno. Večkrat je bila telovska procesija pojmovana kot skupni praznik cerkvene in politične oblasti. Tako so npr. v letih pred prvo svetovno vojno v Novem mestu postavili postajni procesijski oltar in tri mlaje pred mestno hišo (gl. Fototeka SEM: foto št. 18344). Ponekod na Koroškem so vsaj ob koncu 19. stoletja na ta dan postavili pred kmečka hišna vrata majhna mlaja, ponekod v vasi pa tudi posamezne visoke mlaje (Turnšek 1946: 79). Po podatkih, ki segajo vsaj še v prvo polovico 20. stoletja, so v Podnanosu dan pred tem praznikom ob zvoniku farne cerkve postavljali po štiri mlaje (Žvanut 1996: 149). Pred drugo svetovno vojno so v Framu postavljali brezove mlaje ob poti telovske procesije; zlasti pred hišne duri sta sodila krašena brezova mlaja, ki sta imela spodnje veje okleščene, debli oviti s kitami bršljana ali ciprese in na vršiču še cvetni šopek (Turnšek 1946: 82). Ponekod v

Prekmurju so po podatkih, ki veljajo vsaj še za konec 19. stoletja, za telovsko procesijo postavljali ob cestah mlaje in slavoloke (Turnšek 1946: 83). Pred drugo svetovno vojno je bilo marsikje na Gorenjskem postavljanje mlajev za telovo v navadi. Cenili so zlasti visoke, navadno z zastavami opremljene smrekove mlaje, včasih so jih privezali na kakšno drugo drevo, da so bili še višji. Takšni mlaji so stali do kresa. Opis postavljanja telovskih mlajev v Železnikih velja za čas med svetovnjima vojnama. Fantje so v gozdu posekali 14 smrek, visokih do 36 metrov, jih pripeljali na prizorišče procesije, kjer so jih postavili levo in desno tako, da sta najvišji stala na koncu ob oltarju. Mlaje so okrasili s kitami, med njimi so bili slavoloki prek ceste, svečano vzdušje so poudarile razobešene zastave (Turnšek 1946: 84). Po poročilu, ki velja za obdobje med svetovnjima vojnama, so pri Št. Joštu na Vrhniko nekateri kmetje v čast telovega pred svojimi hišami postavljali velike mlaje (Turnšek 1946: 85).

Številna pričevanja o kmečkih in podeželskih mlajih ob koncu 19. stoletja, v prvi polovici 20. stoletja in pozneje, zanesljivo kažejo, **kako so mlaji postali kmečka predstava imenitnega prazničnega znaka**, ki so jo kot veljavno sprejeli tudi nekmečki ljudje kmečkega porekla ali kot znak narodne, pokrajinske ali lokalne zavesti tudi drugi. Nameni in pomeni mlajev in posledično datumi njihovih postavljanj so v 20. stoletju postajali vedno številnejši in vedno bolj različni.

Z mlaji so opremljali prostore **enkratnih imenitnih dogodkov**. Ob **odprtju Prešernovega spomenika** v Ljubljani leta 1905 je stalo sedem mlajev, precej višjih od spomenika. Na treh je bil navpično obešen po en venec in zastava, sicer so bili svedrasto oviti s kitami do vršiča (gl. Krušič 1985: 103). Železniško postajo v Metliki so 25. maja 1914 za prihod **prvega vlaka** okrasili z zelenjem; vmes so stali trije smrekovi mlaji; na vsakem je visela velika zastava (gl. Flajšman 1995: sl. 86 na str. 130). Na fotografiji odprtja **gasilskega doma** na Črnučah leta 1912 je pred stavbo vidnih pet smrekovih mlajev; vrh dveh sta bili manjši zastavi, pod vršičem sta bili obešeni na mlaja večji zastavi (gl. Pajsar/Židov 1991: 31). Marsikje se je med gasilci, ki so jih dostikrat postavljali, utrdilo mnenje o mlajih kot posebnem prazničnem znaku; tako so npr. ob proslavi 130-letnice tamkajšnjega gasilstva leta 2002 v Ljubljani na Viču postavili mlaj (Fototeka SEM: št. F0032397). Večkrat so mlaje postavljali po prvi svetovni vojni, ko so zvonove odvezli za prelitje v topove, ob praznovanjih **cerkvenih novih zvonov**. Tako so v Briščah (štiri km severno od Špetra Slovenov) ob takšni priliki postavili vsaj dva, z venci močno opletena mlaja (Špekonja 1954: fotografija na str. 24). V krški okolici so v obdobju med svetovnjima vojnama postavljali mlaje pred **hiše čednih deklet** v znamenje posebne časti in cenjenja družine (Orel 1944: 334), enako tudi v nekaterih vaseh na Kočevskem (Wolfram 1980: 194). Leta 1923 so v Črni blagoslovili **avtomobilsko gasilsko brizgalno**; na fotografiji slavnostnega prizorišča sta vidna smrekova mlaja, ki imata olupljena dela debela svedrasto ovita s kitami (gl. Oder 1992: 61). Leta 1924 so na slavnostno prizorišče odprtja **doma Mlekarske zadruga** v Podhomu pred novo stavbo postavili vrsto štirih visokih, s kito povezanih smrekovih mlajev; na srednjih dveh so bile zastave, levo majhni, desno velika (gl. Zupan 1995: fotografija na str. 55). Leta 1925 so za otvoritev **planinskega doma** na Krvavcu postavili tri manjše smrekove mlaje, vrh katerih so bile zastave; na stavbnem slemenu pa je stal mlajček in pod njegovim vršičem je bila obešena slovenska

narodna zastava (gl. Gorenjski kraji 1987: fotografija na str. 46). Leta 1928 so kazali na slavnost mlajski slavolok in še mlaja, ki sta bila okoli deset metrov visoka, ob **odprtju Katoliškega prosvetnega doma** v Bistrici ob Sotli (gl. Sok 1991: fotografija na str. 44). Istega leta so na Sladki Gori pred domačo **hišo novomašnika** postavili smrekov mlaj, ki je imel olupljen del svedrasto ovit s kito (gl. Biser 2004: fotografija na str. 82). Podobno so leta 1930 na Duplici svečano okrasili pred gasilskim domom prostor, na katerem je bila **blagoslovitev gasilskega avtomobila**. Pomemben del okrasja so bili smrekovi mlaji; njihovi olupljeni spodnji deli so bili spiralno oviti s kitami, pod vršičem vsakega je bil vodoravno obešen venec (gl. Stražar 1988: foto na str. 463). Leta 1935 je dobrepoljska Živinorejsko-seleksijska zadruga priredila **premiiranje živine**; prizorišče dogodka je bilo okrašeno s kitami in najmanj osmimi smrekovimi mlaji, z enega je visela zastava (Naši kraji 1996: fotografija na str. 199). Leta 1938 je bil **blagoslovljen temeljni kamen** Jakličevega doma na Vidmu; na kraju dogodka so bili postavljeni vsaj trije mlaji (gl. Naši kraji 1996: fotografiji na str. 254 in 257). Leta 1939 so postavili visok mlaj ob **odprtju Doma Matije Gubca** Društva kmečkih fantov in deklet v Svetem Juriju ob Ščavnici (gl. fotografijo v Enciklopediji Slovenije 6, Ljubljana 1992, na str. 297). Posebno vrsto počastitve in utrjevanja vaške identitetne predstave, kdo smo mi, je še pred drugo vojno v šentviški okolici na Koroškem pomenilo fantovsko postavljanje prvomajskega mlaja pred okno zadnjega poročenega para; tam je stal do rojstva prvega otroka (gl. Graber 1941: 244). Okoli leta 1946 so postavili manjša mlaja ob **blagoslovitvi slopnega znamenja** na Proboju pri Žitari vasi (Kaselj 2003: fotografija na str. 74). Leta 1963 so ob **odprtju vodovoda** v Mestinju slavnostno okrasili prostor pred gasilskim domom s partijskimi in slovenskimi zastavicami, Titovo sliko in mlajema, pri katerih pa spodnji del ni bil ovit s kitama, ampak okrasno svedrasto delno olupljen (gl. Biser 2004: fotografija na str. 357). V osemdesetih letih 20. stoletja so fantje v Sadu na Dolenjskem ob **šranganju** neveste postavili mlaj; leta 1951 so v Bistrici pri Mokronogu za šrango postavili kar mlajski slavolok (Fototeka SEM: št. fotografije 8495).

Z mlaji so svečano označevali **prostore sokolskih in orlovskih telovadnih skupinskih nastopov**. Na prizorišču razvitja prapora sokolskega društva v Zagorju ob Savi, ustanovljenega leta 1890, sta stala visoka mlaja (Fototeka SEM: št. fotografije 13093). Leta 1920 so na travniškem prizorišču orlovske telovadne akademije na Homcu stali trije, okoli devet metrov visoki smrekovi mlaji brez dodatnega okrasja (gl. Stražar 1988: foto na str. 428). Leta 1921 je bil s kitami svečano okrašen prostor sokolskega zleta v Črnomlju; pred stavbo posojilnice sta stala smrekova mlaja (gl. Flajšman 1995: sl. 41 na str. 34). Na fotografiji iz časa med svetovnima vojnama, ki kaže radomeljske **telovadce po nastopu** v Moravčah, sta na travniškem prizorišču vidna tudi dva smrekova mlaja (gl. Stražar 1988: foto na str. 449). Mlaj je dobil svoje mesto tudi v **posavskem štehvanju**, ki je nastalo leta 1935; nosil je sodček, ki so ga razbijali štehvovci (gl. Kuret 1963: sl. 122 na str. 151).

Posebno obliko predstavlja **mlajski slavolok**. To sta mlaja, ki ju pod vršičema povezuje napis, ki besedno sporoča slavnostni dogodek ali je v zvezi z njim. Priložnosti, ob katerih so takšne slavoloke postavljali, so bile precej različne. Leta 1904 je domačin v Vidmu ob Ščavnici bral **ново маšo**; za praznovanje so pred hišni portal postavili

mlajski slavolok ter levo in desno še po eno veliko zastavo (gl. Šarf 1982: fotografija na str. 96). Med svetovnimi vojnami so v Bračni vasi na Bizeljskem postavili mlajski slavolok prek ceste, po kateri je šla **prvomajska povorka** (Počkar 1998: 98). Napisi na takšnih slavolokih večkrat kažejo na lokalno skupnostno zavest. Leta 1931 so v Lesičnem napisali *Pozdravljen Novomašnik veselje naše, naš ponos* (Fototeka SEM: št. fotografije 17848); leta 1939 so pred rojstno hišo novomašnika v Stari vasi pri Grebinju na mlajski slavolok napisali *Pozdravlja Te domača vas* (Kaselj 2003: fotografija na str. 63). Leta 1968 so na tablo nizkega mlajskega slavoloka v pozdrav novomašniku v Šardinju napisali *oj hišica očetova bog* (gl. Ivanjkovci 2007: fotografija na str. 197). Na železniški postaji v Ivanjkovcih so slavnostno sprejeli **prvi vlak** leta 1924 (gl. Ivanjkovci 2007: fotografija na str. 48); debli zelo visokih slavoločnih mlajev sta bili svedrasto oviti s kitami. Nekaj let pred prvo svetovno vojno so pri gostilni Rebolj postavili nenavaden **slavolok na most** v Krki čez istoimensko reko. Na isto stran mostne ograje so pritrdili smrekova mlaja in med njima obešen napis; ta inscenacija je bila seveda neprehodna (gl. Kordiš 2006; sl. 206 na str. 139). Na fotografiji iz leta 1928 vidimo svečano prizorišče **odprtja Katoliškega prosvetnega doma** v Bistrici ob Sotli; pred portalom novega doma stoji mlajski slavolok (gl. Sok 1991: 44). Leta 1930 so postavili takšen slavolok za **blagoslov zvonov** za cerkev sv. Andreja v Trziču (Kragl 1936: 156). Leta 1936 so za **blagoslovitev Ljudskega doma** v Preddvoru pred vhod postavili nekoliko neobičajen slavolok; zelo kratka napisna tabla je bila obešena na dolge prekotno napete kite med smrekovima mlajema (gl. Preddvor 1999: fotografija na str. 191). Na dan **odprtja Jakličevega doma** na Vidmu leta 1939 so ob vsaj enajstih smrekovih, s kitami svedrasto ovitih mlajih postavili pred vhod še mlajski slavolok z napisom *V trudu in znoju ... domu gradimo slavo in čast* (Naši kraji 1996: fotografija na str. 171). 11. novembra 1945, ko so bile volitve v jugoslovansko ustavodajno skupščino, so ga v Radomljah postavili pred vhod v hišo, v kateri so bile **volitve**. Spodnja, olupljena dela smrekovih mlajev sta bila svedrasto ovita z listnimi kitami (gl. Stražar 1988: fotografija na str. 573). Na volitvah leta 1946 so v Godešiču postavili gladko olupljen mogočen mlaj, na katerem je bil vsaj en vodoravno obešen venec (gl. Šega 2007: fotografija na str. 36). Leta 1976 so ob slavnostnem **odprtju dobrepoljskega vodovoda** pred govorniškim odrom postavili smrekov mlajski slavolok z napisom *NAJVEČJA DELOVNA / ZMAGA DOBREPOLJA / VODOVOD* (Naši kraji 1996: fotografija na str. 177). Leta 1955 so v Mali vasi v Dobrepolju vaški fantje postavili **ženitovanjski slavolok** (Fototeka SEM: št. posnetka F003327). Leta 1993 so v Vogrčah pri Pliberku pred hišo mladoporočenca postavili mlajski slavolok; na mlajskih vršičih so viseli trakovi; v isti vasi so leta 1959 ob podobni priložnosti zraven slavoloka, na katerem je bil napis *POZDRAULJENA – NEVESTA*, postavili še okrašeno šrango prek poti (gl. Vogrče 1995: sl. 10 na str. 305; sl. 9 na str. 304). Ob stvarnem pomenu lahko izražajo napisi tudi posredne želje. Leta 1977 so v Selščku nad Cerknico popisali obe strani slavoločne table: *sreča naj vajin bo vodnik življenja in ljubezen v srcu naj vama lepša skupna pota* (Fototeka SEM: št. fotografije 11939).

Starosti mlajskih slavolokov ne poznamo. V starejših virih niso izpričani. Vendar je pri znanih primerkih zelo pomemben napis. Glede na pismenost prebivalstva, ki je

postajala splošnejša šele v drugi polovici 19. stoletja, javnih mlajskih napisov pred tem časom ne bi domnevali.

Navedeni primeri kažejo, **kako različne funkcije in pomene** so imeli mlaji. V gosposkem okolju so bili namenjeni zlasti osebni počastitvi in v cerkvenem okolju označitvi praznika. Mlaj je predstavljal tudi pomembnost njegovega postavitelja; kazal je, da ima razpolagalne pravice do gozda, ali da je gozdni lastnik.

Ko so se v drugi polovici 19. stoletja te pravice razširile tudi na imovitejši del kmečkega prebivalstva, je ta reprezentativnost v mestih izgubljala pomen in se hkrati v drobnejšem merilu utrjevala na premoženjsko razlikovanem podeželju. Toda ob koncu 19. stoletja so mlaji dobivali še lokalni, deželni in narodno reprezentativni pomen, kar vidno spričujejo nanje obešene zastave.

Postavitev mlaja je reprezentirala tudi osebnost ali skupnost, oziroma delovni skupinski napor, brez katerega ga ni moč postaviti. Mlaji, ki so stali pred graščino Bokalci leta 1679, so bili znak **fevdalne počastitve**; postavili so jih pač drvarji ali tesarji skupaj z graščinskimi hlapci in morda tudi podložniki. Postavitev mlaja in praznovanje leta 1686 v Idriji, o katerem poroča Valvasor, sta posredno kazala tako na cesarsko pravico do gozda, bogastvo rudnika in rudniško skupnost, ki so jo predstavljali uradništvo in rudarji, ki so mlaj postavili. Podobno reprezentančno je bilo razkošno proslavljanje mirovega goda pri Ljubljani leta 1814, ki je kazalo zlasti na **deželno in mestno moč in oblast**, mlaje, ki so bili namenjeni zlasti preprostim ljudem, so pač postavili drvarji, tesarji in mezdni delavci, ki so jih plačali in nadzorovali mestni in deželni oblastniki. Obe oblasti sta podobno uresničili najimennitnejši mlajski inscenaciji v Ljubljani ob cesarskem obisku leta 1856. Kakšne vrste postavljalcev so pripravile mlajsko inscenacijo ob polaganju temeljnega kamna trnovske cerkve v Ljubljani leta 1854, kažejo njena velikopotezna zasnova po predvidenem cerkvenem tlorisu, raznorodne prvine okrasnih nadrobnosti in njihova številnost ter oltar v razkošnem šotoru. Celoto je zasnoval slikar Franz Kurz Goldenstein, sodelovali pa so tesarji, drvarji, številni trnovski farani in faranke in seveda župnik s ključarjema, skratka **farna skupnost**. V **vaški skupnosti** se je močneje uveljavljalo postavljanje mlajev šele v 19. stoletju (gl. zaključek poglavja *Starejša pričevanja o mlajih na Slovenskem*). Kazalo je na lokalno skupnostno identiteto; delo je opravila največkrat fantovščina, drevesa so sekali v gmajnskem gozdu ali jih je daroval vaški uglednež. V tem času so mlaji postali množični in del kmečke podeželske tradicije, ki delno spremenjena traja do danes. Zato je potrebnih nekaj besed o njenih najpomembnejših nosilcih.

To so bile **vaške fantovščine**. Nastajale so v 19. stoletju največ po vzoru sosesk in mestnih obrtniških pomočniških združb. Organizirane so bile različno. Nekatere so imele fantovščinskega župana, poznale so obred sprejema s kandidatovim plačanjem zapitka, šaljivimi in drugačnimi preizkušnjami, odgovarjanjem na izzivalna vprašanja, podobno kot mestne pomočniške združbe. Prevezemale so nekatere negospodarske naloge sosesk, ki so vzporedno z agrarno tehnično revolucijo in individualizacijo kmetij izgubljale temelj, avtoriteto in pomen. Skrbele so za pravila vasovanja in drugega vedenja med mladino, urejale so ženitovanjska šranganja in plese, za kar so prej skrbeli formalni podeželski oblastniki. Odločale so celo o nekaterih globah in drugih kaznih. Po mestnih

vzorih so prevzemale, prilagajale in v kmečko okolje širile razne šege in navade ter sploh skrbele za skupna vaška dogajanja in zabave (gl. Vilfan 1996: 104, 118, 139, 232, 233, 318, 469–471, 473; Turnšek 1946: 40, 41; Golia 1952: 50–52; Kuret 1989: 595; Kuret 1989a: 598). Dejavnosti fantovščin določno kažejo, da so napolnile praznino, nastalo ob razpadanju soseske v 19. stoletju. Tedaj so nastale in v ta čas sodijo tudi njihove prve omembe. Marsikje so postale pomembna opora oslabilnim vaškim skupnostnim zavestim, ki so prej temeljile na soseskah. Viri kažejo, da so fantovščine številneje nastajale po zemljiški odvezi leta 1948 in da so po prvi svetovni vojni postajale redkeje. Vsekakor so se dejansko uveljavile le v delu kmečkih naselij, seveda pa so bila občasna druženja vaške mladine splošna in v navadi že mnogo prej in pozneje. Vloga fantovščin pri ohranjanju in vzdrževanju skupinskih identitetnih zavesti razloži nekatera njihova dejanja v zvezi z mlaji, kot so npr. fantovske gozdne tatvine dreves za prvomajski mlaj, kljub nevarnostim vsaj pred drugo svetovno vojno še uveljavljene v nekaterih koroških vaseh (L'Estocq 1930: 168; Graber 1941: 243, 244). Fantovščine so s tem nadaljevale oziroma nadomestile prej veljavna odločanja sosesk o sekanju v skupnem gmajnskem gozdu in v prevladujočem vaškem mnenju ta prisvajanja niso bile zločinske tatvine. Podobno kaže na ustvarjanje skupinske zavesti v odnosu do sosednjih skupin navada zmagoslavne tatvine ali podrtja mlaja sosednje vasi in čuvanje mlaja svoje vasi pred sosednjo vaško fantovščino, kar je na raznih območjih številno izpričano iz 19. stoletja in iz prve polovice 20. stoletja (gl. npr. L'Estocq 1930: 168; Graber 1941: 243, 244; Turnšek 1946: 33; 34; Wolfram 1980: 195).

To so bili okvirni, najpomembnejši, z družbenimi odnosi določeni pomeni mlajev, ki so se v družbenem razvoju spreminjali. Manjšo in pogosto relativno veljavo je imela **ikonografska podoba mlajev**.

Bistvena poteza mlaja je nad koreninami podrto, prenešeno in znova postavljeno, torej mrtvo drevo. Človeštvo ustvarja posebne odnose do dreves; za neutilitarne je značilno, da dostikrat pojmuje drevesa kot živa ali simbolna bitja (pogled v pestrost takšnih odnosov na Slovenskem nudi npr. Šmitek 2004: 398, geslo *drevo*). Mlaj ne sodi med takšne predstave. Zeleni vršič, krošnja ali venec so znak pomladnega časa le pri nekaterih mlajih, sicer so mlajska debela končno vedno tudi koristno uporabljena. Mlaji so sicer različni, vendar je pri vseh na prvi pogled vidno, da so **umetno obdelani ali okrašeni**. Najbolj razširjena zasnova je v spodnjem delu gladko okleščeno in olupljeno deblo in ohranjen vršič ali na vrh pritrjena krošnja. Prva oblika je izpričana že na upodobitvi iz 17. stoletja (gl. sl. 5). Zavoljo višine, ravnosti in pravilne stožčaste oblike vršiča sodita med najbolj primerne drevesne vrste za mlaj smreka in jelka. Druge drevesne vrste so redkeje v rabi. Med njimi in pomeni mlajev ni določnih povezav, čeprav so v mlajših lokalnih tradicijah nastale predstave, katera drevesna vrsta je za mlaje primerna.

Višine mlajev so bile seveda različne, včasih so bile tekmovalni dosežek, včasih so bile manj pomembne; seveda pa že pojem mlaja – podrtega in ponovno samostojno postavljenega drevesa – zajema tudi višino. Že idrijski mlaj iz leta 1686, o katerem poroča Valvasor, je bil zelo visok, saj ga je moralo nositi kar 36 rudarjev. V opisu mlajskega modela v Drašičih je omenjena celo višina do 40 metrov, enako tudi ponekod na

Kočevskem (Wolfram 1980: 194). Postavljanje zelo visokega mlaja pri cerkvi v Vogrčah leta 1970 je izpričano na fotografiji: številni možje in fantje ga (ko je vršič še nizko in višjih koz še ne rabijo) dvigajo s pomočjo šestih močnih brunastih kleščnih koz, visokih od osem do deset metrov (gl. Vogrče 1995: sl. 16 na str. 315). Na drugi strani pa so bili pastirski mlaji pač drobni in majhni; ta lastnost je hkrati tudi kazala na njihovo majhno družbeno veljavo in moč.

Motiv **svedrastega ovijanja obeljenega dela** mlajev izvira iz posebnega načina sušenja lesa za najzahtevnejše namene, ki so ga uporabljali nekateri lesni obrtniki, zlasti kolarji. Hlod je med sušenjem stal navpično, hkrati je moral biti enakomerno olupljen le napol, in sicer v pasu, ki se svedrasto vije od spodnjega do zgornjega konca (gl. Kočevar 1872: 162). Ta vzorec je bil po večletnem sušenju seveda še viden in je bil znak najimennitnejšega in najdražjega lesa, večkrat so tako barvno ornamentirali drogove zastav, še danes so takšni najboljši privezni koli za čolne pred nekaterimi beneškimi palačami. Svedrasti motiv je torej mednarodno pomenil odličnost, čeprav se njegovega izvora v kmečkem okolju ob kitah, ovitih okrog svežih dreves, uporabljenih za mlaje kajpak niso več zavedali. Vseeno so kdaj kakšen mlaj še svedrasto napol olupili (gl. Biser 2004: fotografija na str. 82) ali tako poslikali visok drog zastave, npr. v začetku 20. stoletja v kamniškem mestnem kopaljšču (Kamnik 1985: fotografija št. 38 v slikovni prilogi). Mimo tega je svedrast motiv pomenil poudarjen okras; na eni od najimennitnejših mlajskih inscenacij ob polaganju temeljnega kamna trnovske cerkve (gl. sl. 9) je svedrast motiv vrezan v lub, tvori ga tudi kita, ovita okrog debela in celo okrog križa nad oltarjem.

Vodoravno središčno obešen **venec** pod vrhom je star motiv; vidimo ga že na eni od najstarejših upodobitev mlaja, nastali med letoma 1500 in 1508 (gl. Hansen 1984: str. 77, sl. 40, str. 222). Če sta obešena dva ali trije venci, so različne velikosti; manjši so nameščeni višje. Splošna simbolika venca, ki je imela svoj pomen tudi na mlajih, je odličnost, počastitev, združenost ali svetost. Zadnji pomen je bil važen pri cerkvenih mlajih, kjer je bil povezan z venci kot simboli večnega življenja, vstajenja (gl. npr. Tresidder 2004: 108, 109, 523; Biedermann 1989: 244, 245). Sicer so bili mlaji brez vencev pogostejši; venec je le še poudaril posebnost, najbolj npr. leta 1856 v Ljubljani lampijonski venci na čast cesarju Francu Jožefu. Drugačen pomen je lahko imel na mlaju navpično obešen venec. Takšen položaj venca na poševnem drogu je bil znak gostišča vsaj od poznega srednjega veka do baroka (na Slovenskem upodobljen npr. na freski sv. Nedelje iz šestdesetih let 15. stoletja na cerkvi v Crngrobu in na bakrorezih iz leta 1681; venec je nataknen na poševno postavljen drog ali pa s takšnega droga visi na vrvici (Vischer 1976: št. 166, št. 251). V tem pomenu ga vidimo na mlaju npr. na sl. 4, skupaj z drugimi simboli pa je lahko pomenil imennitno počastitev, kot npr. kaže sl. 12. Pomen iz zelenja pletenih **girland** je bil predvsem okrasen, ker dvostransko obešene tvorijo geometrijsko pravilne segmentne loke; včasih so izražale vidne povezave ali razmejitve med stavbami, prostori in mlaji.

Opremljanje mlajev s **tekstilom** zajema zastave, zastavice, pentlje, trakove, rute, brisače ali kaj podobnega. Takšni kosi so pisan imenniten okras brez določenih pomenov. Izrazita izjema so zastave, ki so lahko deželne, državne, cesarske, narodne (gl. npr. sl.

11) in kažejo na zavest postavljalcev in značaj namena postavitve mlaja. Okrasje **iz papirja** so bile lahko v vence vpletene umetne rože, zastavice in trakovi; vse to bržčas ni starejše od poznega 19. stoletja (gl. npr. Trdina 1987: 2. knjiga, str. 405; prim. Kuret 1989: 284) in je predvsem cenejši nadomestek tekstila; različno, naravno ali papirno cvetje je bilo sicer vpletano tudi v zelene kite in girlande.

Z drugimi predmeti so mlaje opremljali poredkoma. **Lesen petelin** in **leseni sablji**, ki so jih v sredini 19. stoletja v Ziljski dolini postavljali vrh mlaja (Turnšek 1946: 34), so najbrž nasledek mestne tradicije strelskih združenj, ki so imele za cilj živega petelina vrh droga in zaščitni znak miru, ki traja za praznik (gl. npr. sl. 2; Moser 1961: 130, 138). Iz zelenja spleteno **veliko srce**, pritrjeno visoko na deblo mlaja, je v zvezi s pomladanskim časom postavljanja predvsem znak ljubezni, **velika steklenica**, nasajena vrh mlaja (gl. Turnšek 1946: 32), pa je zgolj svetlikajoč okras, nastal ob vèdenju, da na vrh sodi posoda, kakor na slamnate strehe, kamor so jih postavljali nad zaključni slamni čop v zaščito pred dežjem in vetrom. Višek okrasja na mlajih so pomenile **luči** (gl. npr. sl. 12), ki pa so jih namestili le redko.

Predvsem nagradni pomen so imeli vrh mlaja obešeni predmeti, ki so bili namenjeni zmagovalcu plezanja na mlaj, tekme v zabavo gledalcev, ki sicer ni bila zelo pogosta. To je igra, kakršna je npr. upodobljena na sl. 3. Na Slovenskem je najprej izpričana v Valvasorjevem opisu praznovanja v Idriji leta 1686, ko je bilo vrh mlaja kar 60 nagrad. V ptujski okolici so meseca maja v nekaterih vaseh vsaj v prvi polovici 20. stoletja uprizarjali takšna plezanja na omaščeno deblo mlaja, nagrade so bile v **košarici: vino, potica, meso, denar** (Turnšek 1946: 33); nagradno plezanje na mlaj je izpričano tudi iz obdobja med svetovnjima vojnoma v nekaterih vaseh na Kočevskem (Wolfram 1980: 195), nanj kaže tudi liter vina, ki so ga porabski Slovenci postavljali vrh prvomajskega mlaja (Kozar 1996: 82). Po poročilu, ki velja vsaj še za konec 19. stoletja, so ponekod v Goriških Brdih prvega maja otroci plezali na mlaj, *mej*, visoko brezo, ki je imela na vrhu venec **kolačev** in **pomaranč** (Turnšek 1946: 33).

Lupine izpihianih **jajc** in **torbe** na belokranjskih brezovih pastirskih mlajih so v poznem 19. stoletju kazale, koliko jajc so pastirji na praznik Jezusovega vnebohoda pojedli (Barle 1889: 86) in kaj so sploh še imeli, kar bi lahko na mlaj obesili; gre za izraz otroške bahavosti in samozavesti. Seveda so na mlaje obešali še različne **druge predmete**, vendar le enkrat ali nekajkrat; njihovi pomeni se niso povezali z mlaji.

Mlajski slavolok je vidni **javni izraz obreda prehoda, zmage, uspeha** posameznika, para, skupine, skupnosti v nov položaj, stan ali v novo obdobje ali nov začetek. Od drugih slavolokov se loči zlasti po enkratnosti in kratkotrajnosti; po prazniku ga podrejo.

Končno je vsak mlaj **znak praznika**, viden že od daleč, tako kot cerkveni zvonik. O prostoru prazničnega dogajanja je vidno in določno obveščal ljudi. Ta njegov pomen je upadal obratno sorazmerno z razvojem sredstev množičnega obveščanja. Hkrati je naraščal pomen mlajev kot reprezentativen identitetni izkaz lokalne in narodne zavesti; v zadnjih desetletjih še posebej kot viden izraz turističnega gospodarstva in domačijske zavesti ali skrbi za ohranjanje kulturne dediščine.

Pomeni ikonografskih prvin seveda niso bili normirani; tudi enake oblike so imele v različnih časih, družbenih okoljih in ob različnih datumih, okoliščinah in prilikah, ki so jim bili mlaji namenjeni, različna razumevanja. Enako velja tudi za njihove različne kombinacije.

Mlaj je pomenil tudi vrednost, ki je večkrat ob licitaciji ali prodaji omogočala veselico. Vendar ne vedno. O nasprotju naj omenim mlaj, ki je kazal na samouničenje. V sedemdesetih letih 20. stoletja so na prvomajski predvečer postavljali smrekov mlaj na Homu pri Bledu. Stal je sredi kresne grmade in je podnevi pogledom od daleč oznanjal slavnost, hkrati pa tudi svoj konec (Zupan 1995: gl. fotografijo na str. 179). Morda gre le za spoj prvomajskega mlaja in binkoštnega ognja (gl. Graber 1941: 237, 238), vsekakor pa kaže na kaj različne možnosti kombinacij in pomenov.

Definiciji majev in mlajev

Definicije temeljijo na doslej navedenih razčlembnih pogledih. Opredelijo naj pojme in njihova imenovanja za strokovno rabo. V vsakdanjih slovenskih govorih so seveda veljavne različne rabe istih imen za različne pojme in različna imena za iste pojme; zlasti ime *maj* lahko pomeni vse spodaj navedene pojme.

Mlaj je praznično znamenje: nad koreninami podrto, na prostor za slavnost, počastitev ali praznovanje prinešeno in samostojno postavljeno gladko obsekano in okrasno obdelano drevo z ohranjenim vršičem ali z nastavkom, ali takšen drog, vrh katerega je pritrjena drevesna krošnja.

Maji so odlomljene ali odrezane zelenolistnate veje za izražanje počastitev, praznovanj ali naklonjenosti.

Majsko drevesce je večji maj, vmesna oblika med maji in mlaji; je središčno somerno glede na navpično os, vendar je namenjeno prenašanju in ne samostojnemu postavljanju.

O romantičnem videnju mlajev in jurjevanj

V tem poglavju želim pojasniti, zakaj v razpravi niso upoštevani konstruktivi evolucijske mitološke šole v zvezi z **maji, mlaji in jurjevanjem**, kot so drevesni duhovi, čaščenja dreves, vegetacijska obredja, varstva pred čarovnim zlom, antična ali indoevropska dediščina ali kontinuiteta in podobno. V predstavah javnosti in delu strokovnjakov so ti pojmi dokaj razširjeni, zato je o tem potrebno pojasnilo. Kritično mnenje o delu teh pojmov je sicer tudi na Slovenskem nastalo že pred časom (gl. npr. Orel 1944: 332, 333; Kuret 1963: 119 ss), vendar je bilo vsaj v publicistiki prezrto.

O **mlajih** so v strokovnih obravnavah precej razširjena mnenja, po katerih gre za tradicije, ki segajo v evropska zgodnja kulturna obdobja, indogermansko dediščino, klasično antiko, keltsko in germansko kulturo, da gre za povezavo s kultu plodnosti, varstvo pred zlemi silami, za povezavo z običaji iz tujih kulturnih krogov in podobno; določna znanstvena kritika je zanesljivo pokazala, da gre za namišljene povezave (gl. Moser 1961: 115–118, 120–122). Zanesljivo je ovrgla takšne teze, ki od tedaj nimajo več znanstvene veljave; seveda pa so zavoljo neznanstvenih razlogov in funkcij marsikje

ostale priljubljene kot miti, nastali v mentaliteti industrijske in potrošniške družbe; danes so na publicistični in trivialni ravni vedno bolj svetovno širjeni prek interneta. Njihovo ozadje, načini njihovega konstruiranja in njihova razširjenost ali priljubljenost so pomembno povedne fasete mentalitete polpretekle in sedanje zgodovine. Tudi na Slovenskem so konstrukti mitološke evolucijske šole močno razširjeni. Ne pričajo o zgodovinski stvarnosti, ampak o pomembni razvojni fazi znanosti in o stanju duha od 19. stoletja do danes.

42

Tolmačenja takšnih tez temeljijo na navideznih in naključnih podobnostih, paralelah in analogijah, značilnih tudi za mitološko dunajsko šolo v prvi tretjini 20. stoletja (gl. npr. Schmidt 1951: 134), ki je precej vplivala na slovenske raziskovalce. So trdoživa in odporna zoper argumente; tako zavoljo različnih neznanstvenih razlogov kot zaradi preglednih podobnostih, ki dajejo vtis, da so vse razlage kot na dlani. Zdi se prepričljiva; naslanjajo se na kompleksen namišljeni svet evolucijsko odvisno povezanih verovanj in kulturnih oblik, ki ga je ustvaril romantičen pogled na svet. V njem imajo indici vloge dokaznih prič istovetnosti ali kontinuitete. Šele določne eksplicitne zahteve znanstvene kritike pokažejo, da zanju obstajajo dokazi le redko. V tem svetu so zanemarjane dejanske kompleksne družbenozgodovinske in kulturne stvarnosti; v njem so nepomembne ogromne časovne, družbene in kulturne razlike, oddaljenosti in cezure. Številne tradicije naj bi bile čudežno ohranjane nespremenljive brez naslonov na izpričano trajne motive, zapise ali upodobitve. Samostojnega nastajanja medsebojno podobnih tradicij naj ne bi bilo. **Ta svet predstav in idej je umetno selektivno konstruiran in ločen od zgodovinskih stvarnosti.** Zato zlahka ponuja in omogoča raznorazne spekulativne sklepe, ki pa so zaradi različnih neznanstvenih razlogov dostikrat zaželeni in sprejemljivi.

Veljavnost metodičnega načina konstruiranja tega sveta naj drastično ilustriram z dosledno rabo v nemogočem primeru: motiv egipčanske sfinge na francoskem empirskem pohištvu bi po tem načinu kazal na povezave in kontinuiteto severnofrancoskega prostora s staroegipčansko kulturo, seveda če ne bi upoštevali Napoleonovega vojaškega vdora v Egipt, spremljajočih dokumentacijskih raziskav in drugih tedanjih zgodovinskih dogajanj. Na Slovenskem ima ta konstruirani svet marsikje veljavo, ki je nista omajali niti paradigmatična stvarna in jasna znanstvena kritika in ponujena znanstveno dokazljiva raziskovalna pot (gl. npr. Bezljaj 1951; Vilfan 1955); še več, ta svet se na različnih ravneh dopolnilno ustvarja in je spodbujen tudi z njujejdževskimi in drugimi verovanji in je zaradi navidezne lahkote, s katero je moč z njim skoraj vse razložiti, mikaven in zapeljiv za marsikaterega strokovnjaka, zlasti iz sorodnih ved.

Izmed številnih primerov, ki sodijo v omenjeni svet, navajam le ilustracijo v zvezi s pomladnim praznovanjem in drevesom. Publicističnih del in turističnih reklamnih starožitnosti tu seveda ne omenjam. Omejim se na strokovno pisanje, v katerem je ob stiku z omenjenim namišljenim svetom zelo kakovosten raziskovalec, ki na svojem ožjem področju dosledno sledi znanstvenim načelom, na podlagi nekaterih podobnosti zašel v spekulacijo o kontinuiteti. Nastala je na podlagi podobnosti nekaterih prvin kulta Velike matere bogov Kibebe, ki je iz rimskega obdobja zanesljivo izpričan tudi iz južnega dela Norika, in nekaterih prvin slovenskega kmečkega pustnega kurentovanja

in borovega gostüvanja, ki sta prvič izpričana iz srede 19. stoletja oziroma iz zgodnjega 20. stoletja. Ime *koranti* bi bilo v zvezi s *koribanti*, demonskimi orgiastičnimi plesnimi Kibelinimi spremljevalci, ime *kurenti* s *kureti*, vegetacijskimi hrupnimi plesnimi demoni, povezanimi s Kibelo. Otroška maska *pickek* bi bila v zvezi s Kibelinimi svečeniki *gali*; skupna je aluzija na petelina. Bor pri gostüvanju bi bil v zvezi z Atisovim drevesom borom, ki je predstavljal njegovo vstajenje od smrti. Končno je mogoče videti zvezo v simbolnem obujanju življenja v pomladanskem času dogajanj Kibelinega kulta in kmečkih pustovanj (Ciglenceki 1999). Vendar so pri tej kontinuitetni domnevi prezrti: poldrugotisočletna časovna vrzel, iz katere ni pričevanj; neznanske družbene in kulturne cezure in etnične spremembe; dejstvo, da spet in spet samostojno nastajajo nove podobne tradicije; dejstvo, da se ustne in druge tradicije zelo spreminjajo in da dejanski stari motivi, ohranjeni v pisni kulturi ali materialno trajnih upodobitvah, lahko naključno prihajajo v mlade tradicije kjer koli in kadar koli; dejstvo, da je pustovanje nastalo v visokem srednjem veku v fevdalnem okolju in da se je šele pozneje razširilo v mesta, medtem ko ga v kmečkem okolju do poznega 18. stoletja sploh ni bilo; dejstvo, da brez enovite družbe in organiziranega središča ni javne šege; odsotnost trajnega motiva ali dejavnika ali podobe v različnih okoljih in družbenih skupinah, ki bi med njimi povzročal ali omogočal prehajanje in ohranjanje iste ali enake tradicije itd. Določene naj samo pripomnim, da je iz zgodnjega 18. stoletja na Koroškem ohranjen zapis, ki jasno priča, da so človeka, ki je bil godec ali kaj podobnega in je hodil (hitel, krožil, tekal = iz curro, currere) okoli, imenovali *korantiš*, kar kaže na sorodnost ali celo prevzem iz *Kurrentschüler*; na podoben pomen kažejo tudi kmečke pripovedke iz 19. stoletja, v katerih nastopa *Kurent* kot šaljivec in godec. Sicer pa na izvor in pomen naziva *kurent* (in *korant*, ki je narečno prevojna besedna oblika, kar kažejo njena geografska distribuiranost in drugi prevoji v isti imenski družini) dovolj pokaže današnja vsakdanja raba sintagme *kurentno blago* ali samostalnika *kurent*, ki mu dodamo predpono *kon*. Masko *pickek* predstavlja jezdeca na petelinu, tj. prevaranega moža, kar je evropsko razširjen novoveški motiv; ta pustna šaljivost je pač vedno aktualna in bi težko bila v pomenski zvezi s samokastriranimi Kibelinimi svečeniki. Borovo gostüvanje ni nekaj izjemnega. Je varianta evropsko razširjenega pustnega vlečenja ploha ali drevesa različnih vrst, sicer pa po eni antični verovanjski varianti mrtvega Atisa Zevs ni spremenil v bor, ampak v smreko. Glede pomladi velja, da je to običajen evropski čas praznovanja, v katerem se izražajo nepovezane različne in podobne ideje in predstave o oživljanju narave, nasploh značilne za agrarne družbe.

Omeniti velja še današnja mnenja o kurentovanju, temeljno nastala s pogledom skozi mitična očala prve polovice 20. stoletja. Prešla so iz strokovnega pisnega izročila v publicistiko; največkrat so dodatno preoblikovana za potrebe turizma oziroma kulturne industrije in ustrezajo kombinacijam različnih motivov in potreb sedanjega prebivalstva. Tako npr. vsak televizijski gledalec in kurent ve, da zadnji preganja Zimo ali zle zimske duhove, kar je razmeroma mlad konstrukt. Pustovanje sicer lahko traja več dni, vendar je glavni dan, pustni torek, odvisen od premičnega datuma velike noči in v različnih letih pade na različne dni med 3. februarjem in 9. marcem, zato kurenti enkrat hodijo v snegu, drugič pa v toplem vremenu, ko je nekaj poljedelskih del že opravljenih in zime pač ni treba preganjati. Tako npr. pred slabega pol stoletja po nesistematičnih poizvedovanjih

pisca teh vrst vprašani kurenti iz Haloz in s Ptujskega polja še niso ničesar vedeli o tej personifikaciji ali duhovih, so pa izrekli običajne kmečke pomladne želje za vreme in letino, kakršne lahko najdemo v večini agrarnih družb.

Prav posebno mesto v slovenskih strokovnih in javnih predstavah 20. stoletja o pomladnem praznovanju je zavzelo **jurjevanje**. Pogledi romantične evolucijske primerjalne mitološke šole na to šego (gl. Marolt 1936: 5–33, 93–95; Huzjak 1957: 38–44; Kuret 1989: str. 253–274, opombe na str. 573, 574; Šmitek 2004: 111–135) dobro ponazarjajo značilno spekulativne načine tvorbe konstruktov, za jurjevanje nakazane že v kapitalnih temeljnih delih te šole, prvič objavljenih v letih 1875–1877 in 1890 (Wilhelm Mannhardt, Wald- und Feldkulte I; 314, gl. Kuret 1989: opomba 4 na str. 257 in str. 573; Frazer 1977: 161, 162 oziroma poglavje *Ostanki čaščenja dreves v moderni Evropi*). Konstrukti oziroma spekulativna mnenja o povezavah, izvoru in pomenih jurjevanja so precej različni. Večinoma ohlapno nakazujejo neka prehistorična, indogermanska, poznoantična, poganskoslovanska ali zgodnjekrščanska čaščenje dreves za dež in rodovitnost, posebej še človeka-drevo, drevesnega antropomorfnega genija in neka vegetacijska božanstva sploh, dalje naj bi bila ta šega tudi izraz cikličnega časa v povezavi z zgodnjimi poljedelskimi kulturami Bližnjega vzhoda, Dionizovim, Mitrovim, Ozirisovim kultom in podobnim, dalje sredstvo odganjanja zlih sil; navadne so tudi kombinacije takšnih mnenj.

Le samostojno, zelo obširno razpravljanje bi lahko kritično zajelo številna posamezna mnenja. Generalno je mogoče zapisati, da si mnenja medsebojno dokaj nasprotujejo, da vsa temeljijo le na podobnostih (stvarnih ali navideznih), da **nobeno ni dokazano** in da je za vsa značilno ignoriranje dejanskih družbeno-zgodovinskih okolij, povezav in dogajanj. Za validacijo spekulativnega načina gradnje takšnih konstruktov je povedno razširjeno prepričanje, da so jurjevanja obredja, ki so izgubila svoj prvotni mitični ali kulturni pomen in obliko, ker se pač popolnoma ne skladajo z raziskovalnimi hipotezami. Vendar raziskovalci večinoma menijo, da je prvotno stanje mogoče rekonstruirati, čeprav si tvorci različnih konstruktov rekonstrukcije predstavljajo različno, tako da ustrezajo njihovim različnim domnevam. Hkrati je značilno, da so takšne namišljene prvotne podobe in povezave odmaknjene v daljno, ohlapno pojmovano preteklost. Te raziskave so takšne, ker nastajajo v okviru zaprtega pojmovnega sveta mitologij, kar povzroča tragično paradoksalnost: bolj kot je raziskovalec mitološko razgledan in bister, več povezav opazi in več konstruktov zgradi.

Podobno so v okviru takšnih pogledov razumljene pesmi, ki so jih večinoma pastirji peli ob obiskovanju kmečkih domačij na dan sv. Jurija ob prošnjah za darove, in so jih pozneje umetno imenovali **jurjevske pesmi**. Te očarljivo odrezave otroške rimane verzifikacije so bile omenjene in zapisane v drugi polovici 19. stoletja in pozneje (gl. Štrekelj 1904–1907: št. 4985–4988, 4911–4998, 5000–5002; Marolt 1936: 6–19; Huzjak 1957: 4–7, 14–25, 33; Turnšek 1946: 8–27; Kuret 1984: 424, 425, 428, 429, 431, 432; Terseglav 1996: št. 97–99). To so ritmizirane prošnje otroških pastirskih skupin, oblikovno precej značilne za 19. stoletje. Vendar se skozi očala evolucijske mitološke šole zdijo kot preostanki kulta nekega božanstva ali duha zelenja in dreves oziroma kulta rodovitnosti iz nekega predkrščanskega obdobja. Takšno vegetacijsko

božanstvo neznanega imena naj bi se ohranilo v podobi zelenega Jurija, ker naj bi krščanstvo prekrilo poganski kult z legendo sv. Jurija. Kljub popolni odsotnosti kakršnih koli zgodovinskih pričevanj, ki bi omogočila takšno mnenje kot znanstveno tezo, je to postalo kar prepričanje. Zavaljo romantične mikavnosti, namišljene zadostitve znanstveni radovednosti in pokrajinsko ali narodno potrjevalnega tradicijskega pomena je ostalo samoumevno tudi za marsikaterega današnjega pomembnega in pronicljivega raziskovalca, ki ni bil dovolj pozoren na pomanjkanje dokazov oziroma na konstrukte, zgrajene zgolj na podlagi zgodovinsko nepovezanih podobnosti in analogij (gl. npr. Terseglav 1996: 60, 64). Pri tem je najbrž treba posebej kritično opredeliti le navidezni dokaz starosti, mnenje, da pri nekaterih jurjevskih pesmih refren *kiroles* ali *kirales* (iz *Kyrie eleison*) kaže na srednjeveški prevzem iz cerkvenih pesmi (Huzjak 1957: 41). Ta prošnji refren v izvorni grški obliki je resda bil v rabi v srednjem veku, vendar je bil običajen del latinske maše in nekaterih litanij tudi v 19. stoletju (gl. npr. Livingstone, Dictionary 1997: 938, 984); fantičem, ki so ga v cerkvi po svoje slišali in ponavljali (tudi petega), se je pač zdel primerna oblika za poudarek njihovih prošenj. Primer ni edinstven; podobno je v Poljanski dolini na Gorenjskem iz istega refrena nastalo ime *kerlejži* za znamenja iz 19. stoletja, ob katerih so se z molitvijo ustavljali pogrebni sprevedi.

Omenjenih je nekaj slepic evolucijske mitološke šole, ki pojmuje jurjevanje kot ostanek nečesa zelo drugačnega oziroma kot porušeno obliko nekega davnega obredja in onemogočajo **zgodovinsko stvarno percepcijo jurjevanja kot izvirne pastirske otroške šege 19. stoletja**. Že kratek ozir na jurjevanje v okviru dejanskih zgodovinskih okoliščin namreč jasno pokaže njegovo genezo in vpetost v kmečko življenjsko resničnost.

Pozornost vzbuja že beseda *jurjevanje*. Niti v starejših slovarjih niti v Pleteršnikovem slovarju je še ni. Najstarejša poročila o kmečki otroški pastirski prošnji jurjevski šegi sodijo šele v sredino 19. stoletja (gl. npr. Kuret 1984: 425, 426, 429); starejše poročilo pa omenja **mestno šego** sprevoda s prenošenjem mlajskega dreveščka, zelenim Jurijem in bučno glasbo skozi Črnomelj (Kapelle 1839), ki ni bila otroška niti pastirska in je eden od zadnjih primerov povorke (tipično mestne oblike, za razliko od kmečkega obiskovanja posameznih kmetij) predindustrijskega meščanskega posvetnega praznovanja pomladi z maji, zelenimi vejami. To je bila oblika mestne kulture praznovanja v sprevodu skozi mesto, ki ga tvorijo ali spremljajo kostumiranci, maskiranci, alegorije, personifikacije, instrumentalna glasba in petje, zvrst mestne kulture, ki se je razvila v renesansi in širila v zgodnjem novem veku (gl. npr. Burckhardt 1953: 223–236; Burke 1991: passim). Maska **zeleni Jurij** sodi v to zvrst in je maskirna personifikacija značilnega datuma v imenovanju dni po svetniških godovih, tako kot je bil npr. po značilnostih datum personificirano imenovan *trije ledeni možje* ali *uscana Zofka*. O **dnevu sv. Jurija** (23. ali 24. april) je znanega precej. V fevdalizmu je bil pomembno uveljavljen dajatveni dan, zlasti za drobnico. Ta dan so dajali ovce, jagnjeta in kozličke in glede na termin so te dajatve celo dobile imena pravda sv. Jurija in jurjevica ali živa jurjevica (*cenzus sancti Georii, jorgenrecht*). Te dajatve so bile precej splošne, kot kaže npr. urbar iz srede 14. stoletja (gl. GDZS 1980: 249; Mlinarič 1987: 190, 529–535). Reja drobnice je bila na Slovenskem zelo razvita, kozjereja do druge polovice 18. stoletja in ovčereja do

19. stoletja. Dan sv. Jurija je postal vsakoletno pomemben termin kmečkega, posebej še pastirskega življenja. Tedaj so dali dajatve, odstavili jagnjeta od sesanja, drobnico zgnali v trope in začeli pasti na vaških pašnikih. Na **genezo jurjevanja** zanesljivo kaže pomembno dejstvo, da je vse do srede 19. stoletja pasel črednik, skupni odrasel vaški pastir in da so se šele tedaj – skupaj z individualizacijo kmetij in občutnim zmanjševanjem števila drobnice – začeli uveljavljati otroški pastirji za živali posamezne kmetije (gl. GDZS 1980: 352, 353, 379, 380). Ko je črednik na jurjevo zganjal skupno čredo, je med obiskovanjem kmetij marsikje dobival priboljške. Ko je institucija vaškega črednika odmrla, so pastirčki, ki so sedaj posamezno pasli manjše trope živali individualiziranih kmetij, po tem zgledu na ta dan obiskovali kmetije, vendar sedaj seveda v prošnjih skupinah. Za nebesedno sporočanje namena obiskovanj so uporabili masko v zelenje odetega fantiča, ki so ga v spremni prošnji pesmici imenovali zeleni Jurij. Pri tem seveda ni bila toliko važna tradicija pomladnega zelenja majev in mlajev kolikor pomen majev kot znak začetka paše. Te skupine pastircev so bile dobrodošle; podobno kot fantovščine so utrjevale vaško identitetno skupinsko zavest, ki je izgubila oporo z razpadom sosesk. Prošnja pastirska jurjevanja so omejeno nastajala tu in tam, kjer je bilo v 19. stoletju še dokaj ovac oziroma pastircev (gl. Kuret 1984: zemljevid na str. 424; prim. Huzjak 1957: zemljevid ob str. 8). Bila so neredna in so v spreminjajočih se okoliščinah zlagoma izgubljala temelje. Toda tedaj so zlasti belokranjska jurjevanja dobila nov, narodno potrjevalni pomen. To očarljivo šego sta pomembno oživila in pospeševala po prvi vojni učiteljica Poldka Bavdek in v obdobju med svetovnima vojnama raziskovalec France Marolt; zlasti na njegovih raziskavah je nastala norma belokranjskega jurjevanja, ki je večinoma obdržala veljavnost do danes, ko je jurjevanje prejkone bolj živo in znano kot kdaj koli prej. Nazorno podobo značaja narodno reprezentativnega jurjevanja med svetovnima vojnoma kaže npr. fotografija zelenega Jurija v črnomaljskem kolu-mostu iz leta 1936 ali malo prej (gl. Marolt 1936: sl. 2 ob str. 16). Veliko kolo sestavljata večja in tesno ob njej manjša krožna vrsta belo, v narodne noše oblečenih odraslih. Sredi praznega krožnega prostora je zeleni Jurij in ob njem v noše oblečeni fantiči. Tesno okrog kola pa se gnete množica gledalcev, oblečenih v običajne temne obleke tedanjega časa. Vidno jasna delitev prostora in izrazit kontrast oblačil nedvoumno strogo ločita svet nastopajočih in svet gledalcev oziroma kažeta, kako se dogaja gledališka ponazoritev tradicije.

Oživljanje jurjevanja je nastalo zlasti kot ena od reakcij na industrijsko modernizacijo družbe, kot skrb za ohranitev drugačnih, pristnih tradicionalnih narodnih vrednot, ki izginjajo; uresničevalo se je kot živa folkloristična dejavnost. Izjemno starost, izvornost oziroma pomembnost je tej otroški pastirski šegi pripisal mitološki evolucijski pogled, ki je skupaj z narodnoprebudno dejavnostjo in nekaterimi etnološkimi raziskavami ustvaril **moderne jurjevanjski mit**, ki je prišel v strokovno pisno izročilo, nato v raznorazno publicistiko in kot splošno samoumevno védenje v ustno izročilo. Na tem mitu temeljijo današnja jurjevanja, ki so del sedanje življenjske stvarnosti. So nova, sedanja kombinacija turističnih dejavnosti, folkloristične dejavnosti, družabnosti in društvenosti, predstav o ohranjanju kulturne dediščine, gledališkega, prosvetnega in pedagoškega dela, simbolike slovenske, pokrajinske in lokalne identitete, podobno

kot sedanja kurentovanja, pri katerih je še posebej zadovoljevana univerzalna človekova želja po svobodnem obnašanju, ki ga omogoči skrivanje osebne identitete pod masko.

Sklep

Maji, znaki pomladnega praznovanja in ljubezenske naklonjenosti, so nastali v visokosrednjeveški mednarodni fevdalni kulturi; na Slovenskem so se uveljavili vsaj v poznem srednjem veku. Kot poseben poudarek in znak izjemne počastitve so iz majev nastali mlaji; na Slovenskem najprej izpričani v fevdalnem okolju v 17. stoletju. Vzporedno sta se obe kulturni prvini uveljavljali v cerkveni tradiciji. Prek te so maji postopno prihajali v kulturo večinskega, kmečkega prebivalstva; mlaji pa šele po uveljavljanju kmečkih pravic do gozda v 19. stoletju. Pomeni mlajev so bili v različnih časih in različnih družbenih okoljih različni. V zgodnjem novem veku so plemstvu pomenili znak imenitnih praznovanj in osebnih počastitev. Bili so tudi reprezentativni znak družbenega položaja mestnih in deželnih oblastnikov in njihovih pravic nad gozdom. V cerkvenem okolju so bili znak posebne počastitve cerkvenih praznikov ali drugih posebnih dogodkov. Na podeželju se je ta pomen združeval s kmečko kulturo; nekateri cerkveni dogodki, kot procesije in žeganja, so bili skupno cerkveni in posvetni. Ko so kmetje v 19. stoletju dobivali pravico do gozdnih dreves, je postal kmečki mlaj premoženjski znak in v zadnji tretjini 19. stoletja so bili mlaji predvsem del kmečke kulture. V tem času so postali množični praznični poudarek posebnim dogodkom. Postavljale so jih zlasti fantovščine, ki so v tem času individualizacije kmetijstva in propadanja soseske prevzemale nekatere njene vloge in utrjevale vaške skupnostne zavesti tudi s postavljanjem in čuvanjem vaškega mlaja na prvi dan maja in ob nekaterih drugih prilikah. Postavljali so jih tudi kot izraz posebne naklonjenosti dekletom in seveda praznikom ter kot obvestilo o kraju praznovanja, vidno že od daleč. Pozneje je takšen pomen mlaja kot znaka seveda upadal. Ker so mlaji med drugimi dobivali tudi narodnozavedni pomen, so postajali vedno bolj množični in zato so jih postavljali tudi in spet v mestih. To se iz nekoliko drugačnih kompleksnih motivov dogaja na urbaniziranem podeželju in v mestnih krajih tudi danes. Vendar je med slovenskimi raziskovalci precej razširjen pogled, po katerem sodijo takšna dejanja v zvrst **folklorizma**, tj. oživljene, rekonstruirane folklore iz druge roke, nepristne folklore, tj. kulturnih prvin, ki so izgubile prvotno okolje in funkcijo, pomen in pravi videz. Vprašanje o veljavnosti tega pogleda zahteva obrisno digresijo o pojmu folklor.

Folklor je ohlapen kategorijski pojem o delu kulture, nastal v 19. stoletju. Prvotno je pomenil dele kmečke duhovne kulture, ki so bili cenjeni zlasti kot narodna značilnost. Skladno s poglobljenimi raziskavami družb in kultur se je vsebina tega pojma širila in spreminjala. Definicija folklore je lahko veljavna, če obsega nekdanje in sedanje vsebine. Zato danes **zajema pojem folklor tista védenja, znanja, verovanja, vrednote, vrednosti in večine, zvrsti umetnosti, šege, druge vzorce obnašanja in družbene prakse, ki so kakorkoli izročilno omejeno posredovani v neki etnično, jezikovno, religiozno, družbeno, stanovsko, starostno, dejavnostno, poklicno, informacijsko ali prostorsko oblikovani skupini in jih ta prepozna za svoje ali domače.**

Značilnosti folklore sta spontano sodelovanje skupinskih pripadnikov v procesih njenega sprejemanja, posredovanja in spreminjanja ter samoumevnost; dvomi in racionalna kritika folklorni proces zavirajo ali prekinjajo. Folklor je strukturni rezultat osebnih pogledov, izkušenj in ustvarjalnih interpretacij udeležencev in udeleženk v družbeni interakciji; je preoblikovana plast in dopolnilo izvorno ustvarjalne in vrhunske dominantne kulture; skupno so te kulturne zvrsti celovit način človeškega bivanja.

V **folklori potrošniško naravnane družbe** zavzema pomembno mesto kulturna industrija. Ob izvornih delih je prevzela tudi številne prvine in karakteristike kmečke in mestne folklore 19. stoletja. Svoje proizvode prodaja prirejene okusu in obzorju potrošnikov s posredovanjem različnih komunikacijskih, multiplikativnih, konservacijskih, repetitivnih tehnologij. Socialno-kulturne skupine se oblikujejo tudi z izborom izdelkov kulturne industrije in z medosebno rabo telekomunikacijskih sredstev. Ustno izročilo različnih tem in vrst seveda ni zamrlo, ampak je postalo celo integralni del in komentar medosebno izročenih, tradiranih nosilcev konservirane besede, zvoka in slike. Glede na spontano sodelovanje in sprejemanje je danes oboje lahko folklor, seveda večinoma v skupinah nekmečkega prebivalstva. V razvitih družbah je kmečko prebivalstvo maloštevilno; njegova folklor druga polovice 20. stoletja je zelo drugačna od starejše in ima manj svojstvenih potez.

V okviru takšnega pojmovanja folklore se zastavlja vprašanje o folklorizmu in o pristnosti oziroma o današnjih pomenih mlajev. Nedvomno je folklorizem kategorijski pojem, na podlagi katerega nastajajo sodbe o nepristnosti. Vendar ta kategorija ne vzdrži nepristranskih testov. Enega predstavljajo mlaji. To so kulturne prvine, ki so nastale v enem družbenem okolju z več funkcijami, nato so jih prenašali v druga družbena okolja in spreminjali pomene, namene in videz. Vprašanje o avtentičnosti mlajev je torej nesmiselno; **vsí so avtentični, vendar vsak le v svojem času, okolju in pomenu.** To seveda velja tudi za današnje podeželske in mestne mlaje, ki imajo zelo drugačne kompleksne pomene, kot so jih imeli kmečki mlaji 19. stoletja ali mlaji prve polovice in spet mlaji druge polovice 20. stoletja. Le s predpostavko, da so današnji mlaji isto, kot so bili nekdanji kmečki, lahko nastane predstava o njihovi nepristnosti. Enake rezultate sicer pokažejo tudi testiranja z drugimi folklornimi prvinami (naj omenim samo dramatične usode vojaških in drugih "ponarodelih" pesmi); **folklorizem je namišljena kategorija, ki obstaja za poglede, po katerih je veljavno merilo folklore ahistorično pojmovana kmečka duhovna kultura 19. stoletja.** Seveda so zgodovinski pomeni mlajev iz raznih obdobij, družbenih okolij in namenov zelo različni. V zgodovinski stvarnosti so bili nekdanji mlaji bolj ali manj pomembni; današnji mlaji pa so kulturno marginalna oblika izražanja domačijske ali lokalno skupnostne zavesti in naivne skrbi za kulturno dediščino, večjo tehtnost imata njihov učinek v turističnem gospodarstvu in razširjenost. Resnično pomembne, odločujoče kulturne oblike današnje življenjske stvarnosti so povsem druge. Čeprav je torej pojem folklorizem za dosledno znanstveno rabo lahko komaj kaj veljaven, je uporaben za publicistiko. Na tej ravni bi lahko bil **folklorizem** folklorna prvina, ki je zavestno preoblikovana za pridobitniški ali pokrajinsko ali narodno reprezentativni namen.

Sl. 1. Sv. Jurij. Nadrobnost freske iz sredine 15. stoletja v kapeli na gradu Turjaku. Upodobljenec drži z levico bel prapor z rdečim križem, v desnici ima zelen maj, pomladno vejo. Najstarejša upodobitev povezave osebe in goda viteškega zavetnika z zelenimi vejami, rekviziti pomladnega plemiškega praznovanja na Slovenskem. Zaradi slabe ohranjenosti slikarije je na reprodukciji veja obrisno občrtana.

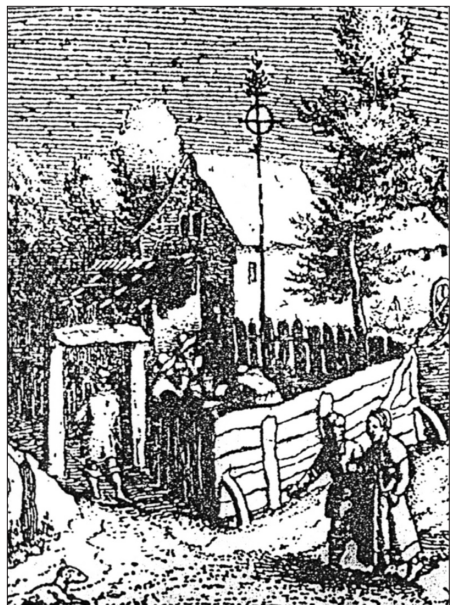

Sl. 2. Mlaja na podeželskem proščenjskem veseljačenju. Nadrobnost ilustracije šaljive pesmi Ples nosanov v Gumpelsbrunn, v kateri je omenjeno, da tisti z največjim nosom postane kralj nosanov; leta 1534 jo je napisal Hans Sachs. Predlogo za lesorez je narisal nürnberžan Nicolaus Meldemann. Vrh mlajev so nagrade za plezalce, če jih dosežejo. Na prvem so moške podsuknjične hlače, venci in šaljivo še nanosnik. Na drugem je privezan živ petelin, kar je posneto po mestnih strelskih prireditvah, na katerih so streljali na živo privezano ptico; na tem kmečkem prazniku pa bržčas označuje tudi prostor za petelinji ples.

Sl. 3. Tekmovalno plezanje na mlaj. Nadrobnost lesoreza, ki kaže veseljačenja in spopad na podeželskem proščenju; za upodobitev je leta 1535 narisal predlogo nürnberžan Hans Sebald Beham. Na krožni plošči, okrašeni z rastlinjem in zastavicami, je privezan živ petelin, kar je posneto po mestnih strelskih prireditvah, na katerih so streljali na živo privezano ptico; na tem prazniku je nagrada za zmagovalnega plezalca.

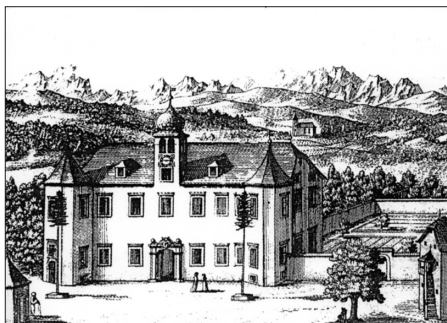

Sl. 4. Mlaj kot znak za podeželsko gostišče. Nadrobnost grafične upodobitve iz zadnje četrtine 17. stoletja, ki prikazuje kmečki ples na prostem, delo bakrorezca Johanna Martina Gogela iz Frankfurta. Pod ohranjenim zelenim vršičkom je gostiški znak: s prepletno pretaknjeno prečko pritrjen obroč ali venec.

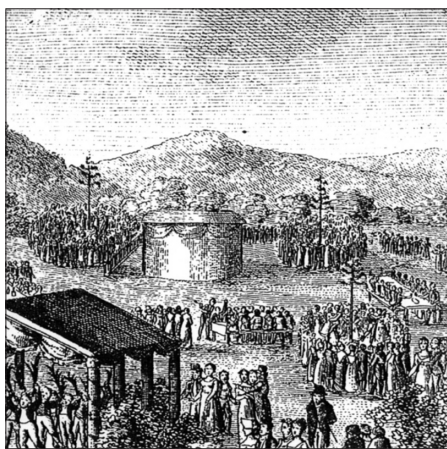

Sl. 5. Mlaji ob graščini Bokalce. Nadrobnost bakroreza v Valvasorjevi topografiji iz leta 1679: št. 255. Pogled z juga. Podoba je narisal Valvasor kot skoraj vse v tem delu, rezec se je na njej podpisal levo spodaj Andr. Trost sculpsit. Dva mlaja stojita pred vogalom glavne fasade, tretji stoji za prtičnim prizidkom pred zadnjo fasado. Okoliščine kažejo, da so mlaje postavili v čast tedanjemu lastniku, baronu Wolfu Sigmundu Stroblhofu.

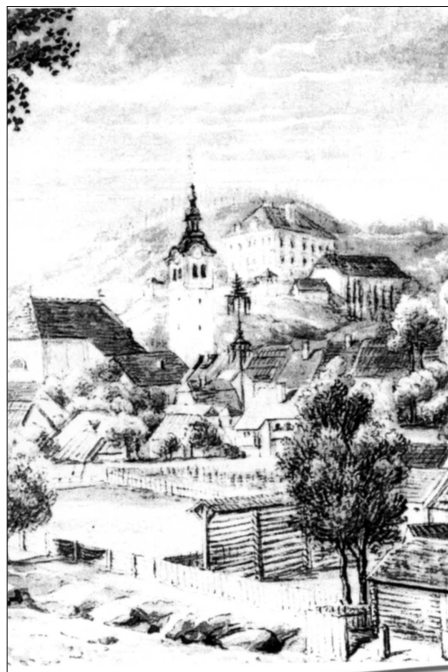
Sl. 6. Mlaja ob graščini Bokalce. Nadrobnost bakroreza v: Valvasorjevi Slavi leta 1689: III. del, 11. knjiga, str. 566. Pogled z jugovzhoda. Podobo je narisal Valvasor, ki je pod njo podpisan levo spodaj WD, rezec je podpisan desno A. Trost f. Bakrorezna plošča ima evidenčno št. 340. Primerjava z deset let starejšo upodobitvijo (sl. 5) kaže na medtem pristavljena ogelna stolpiča, zavoljo katerih je bržčas novi bakrorez nastal; po videzu sodeč bi bila mlaja na mlajši upodobitvi manjša, vendar postavljena na isti mesti.

52

Sl. 7. Mlaji na Mirovem godu leta 1815 pri Ljubljani. Nadrobnost bakrorezne upodobitve državne, deželne in mestne prireditve, ki je bila pri Ljubljani 11. julija. Spodaj na sredini je napis Friedenfest in Laibach, desno je signatura V.(inzenz) R.(aimund) Grüner fecit Vienna.

To je bila slavnost, ki je po 31. marcu slavila tedanjo osvojitve Pariza oziroma zmago nad Napoleonom. Na podobi vidimo pod mlaji godce in plesalce obkrožene z gledalci; glede na druge upodobljene okoliščine (zaprt šotorast paviljon, gospoda pod baldahini za obloženimi mizami na okrašenih čolnih in ladjicah, gospoda pred odrom, na katerem nastopajo svečano oblečeni dečki) so to večinoma preprosti ljudje. Mlajska drevesca so tudi na treh baldahinsko pokritih čolnih, podobno kot so bili opremljeni severnoevropski renesančni izletni majski čolni (prim. Hansen 1984: sl. 48–50 na str. 80, 81). Mlaji in mlajska drevesca so bili torej splošno razumljiv praznični znak za vse prebivalstvo. Praznovanje je bilo na prostoru Rakova Jelša ob izlivu Iščice; bližnji mlaj na upodobitvi je stal približno na mestu, ki ga danes prečka ljubljanski avtocestni obroč pred mostom čez Ljubljnico. Risar prizora ni zapisan, morda je predlogo in bakrorez izdelal podpisani, na Dunaju zelo popularni bakrorezec in literat. Vsekakor pa je bil risar očividec, na kar kažejo upodobitve zliva rek, ravnega prizorišča in hribovitega ozadja, ki ustrezajo stvarnosti.

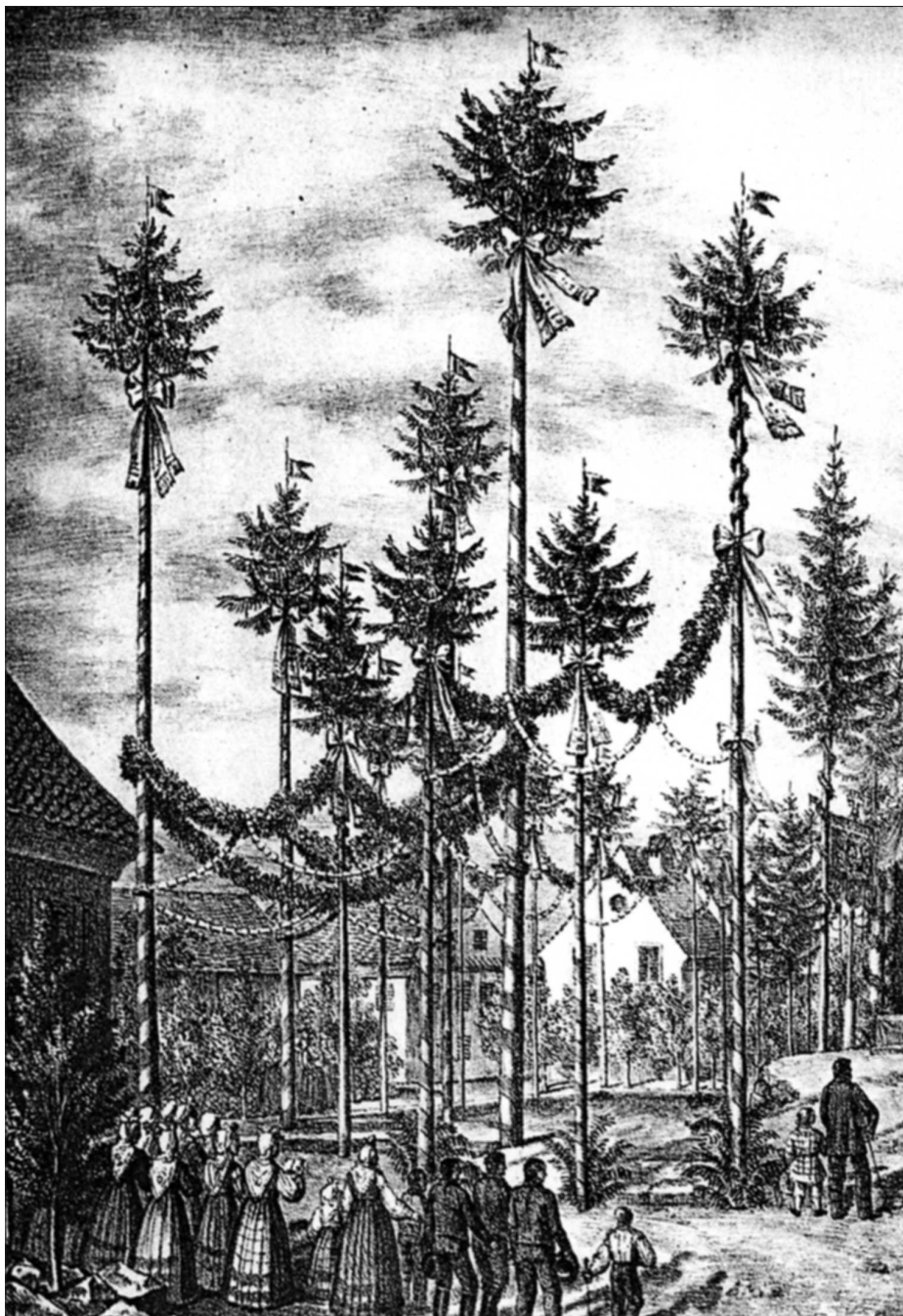

Sl. 8. Mlaj v Kamniku. Nadrobnost lavirane risbe mestne vedute iz sredine 19. stoletja, delo Franza Kurza von Goldenstein. Podoba hrani Grafični kabinet Narodnega muzeja v Ljubljani. Glede na upodobitev stoji mlaj blizu župne cerkve, severovzhodno od nje, vendar med nizkimi hišami, najbrž severno ob križišču današnje Petruškove poti in Parmove ulice, morda tudi nekoliko zahodnejše, bližje župnišču. Na veduti vidimo bujne listne drevne krošnje in prazne kozolce; mlaj bi torej sodil v pomladni čas. Čemu ali komu je bil namenjen, iz upodobitve ni razvidno, glede na mesto, na katerem stoji, bi lahko bil cerkven. Upodobljen je imeniten primerek, mnogo višji od sosednjih stavb; pod vršičem ima vodoravni venec, na katerem so pripete kratke kite, in nižje še en takšen venec.

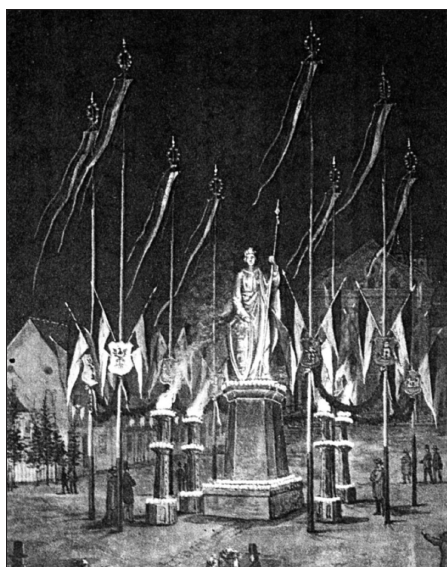
Sl. 9. Mlaji ob polaganju temeljnega kamna trnovske cerkve v Ljubljani. Levo spodaj je drobna omemba, da je podoba narisal in litografiral Franz Kurz zum Thurn und Goldenstein: Von Goldenstein inv. u. lith., desno je tiskarjev podpis: Druck v. J. Blasnik. Z zastavicami, girlandami, kitami in pentljami bogato krašeni mlaji so obrisno razporejeni po talni zasnovi predvidene cerkve, ki jo je projektiral Ivan Schöbl. Dogodek je imel cerkven in političen pomen. Ob faranih in župniku so se ga udeležili ugledniki in oblastniki, med njimi ljubljanski knezoškof Anton Alojzij Wolf, ki je upodobljen na čelu duhovniške povorke, ter deželni glavar Gustav Chorinsky in ljubljanski župan Matija Burger, ki stojita pred škofom. Upodobitev tolmačita podpisa v slovenščini in nemščini z isto vsebino: Spominek na slovesno blagoslovenje in položbe vogelnega kamnja nove cerkve v Ternovem 24. junia 1854.

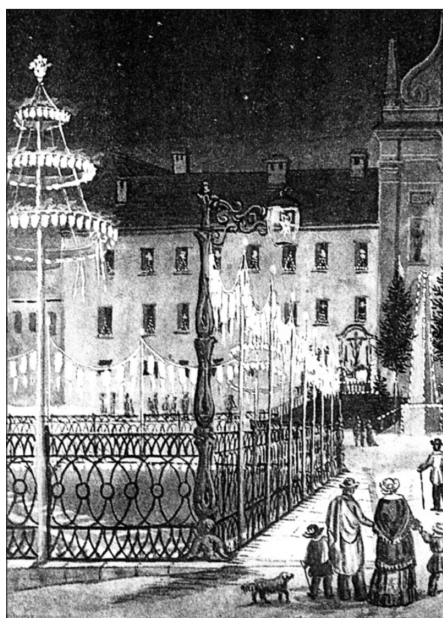

Sl. 10. Mlaji s svedrastim vzorcem polovično olupljenega debela, ki je značilen za sušenje najodličnejšega lesa. Desni mlaj ima še zgornji del svedrasto ovit s kito. Nadrobnost sl. 9.

Sl. 11. Mlaji na Kongresnem trgu v Ljubljani ob obisku cesarja Franca Jožefa leta 1856. Nadrobno slikarije Franza Kurza Goldensteina, ki jo hrani Mestni muzej v Ljubljani. Vrh osmih visokih mlajev, ki nosijo deželne kranjske in državne zastave in kranjski ter mestne grbe, je po en koničast nastavek in venec. Mlaji so del svečane iluminacije postavljene v cesarjevo čast in so simbolični nosilci oblasti. Alegorična ženska postava predstavlja ponosno vladarjevo gostiteljico Ljubljano; na njenem ščitju prepoznamo skico mestnega grba, stolp, ki ima spodaj polkrožno zaključena mestna vrata in na vrhu zmaja.

Sl. 12. Mlaji na Marijinem (sedanjem Prešernovem) trgu v Ljubljani ob obisku cesarja Franca Jožefa. Nadrobno slikarije Franza Kurza Goldensteina z napisom v nemščini, ki sporoča, da sta upodobljena Francev most in Marijin trg v Ljubljani 18. novembra 1856; delo hrani Mestni muzej v Ljubljani. Mlaji pred franciškansko cerkvijo so navadni, z velikimi zelenimi vršiči. Toda mlaji, ki stojijo ob začetkih mostu, imajo po tri vodoravne vence lampijonov. V vtis vidne učinkovitosti in razkošnosti celotne iluminacije, in posebej mlajev, ki so glavni poudarki imenitne nočne razsvetljave v tem času skromnih gorilnih svetil, se danes komaj še lahko uživamo. Vsekakor je v zavesti obiskovalcev, ki so jo te jasne, mrzle novembrske noči prišli pogledat, oblikovala predstavo o najsijajnejši vrsti mlajev.

Sl. 13. Oprema ženitovanjskega mlaja iz okolice Logatca leta 2005. Izrazi želje za srečo, objekti z zabavno, sporočilno jasno simboliko so sedanja ustvarjalna kombinacija in dopolnitev tradicije. Foto Jadran Sterle.

Sl. 14. Mlajski ženitovanjski slavalok v Ljubljani leta 2007. Objekt izraža domačijsko zavest, cenjenje in naslon na tradicijo in posebno javno počastitev slavlencev, ki je v mestu, kjer so takšna dejanja redka, zelo opazna. Foto Igor Cvetko.

LITERATURA IN VIRI

BALKOVEC, Marjetka

1994 *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja : 20. stoletje. Občina Metlika*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

BARLE, Janko

1889 *Križi v Gribljah : narodni običaj. Letopis Matice slovenske za leto 1889*. Str. 85–87.

BEITL, Richard

1955 *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*. Zweite Auflage. Stuttgart : Alfred Kröner Verlag.

BELOSTENEC, Ivan

1973 *Joannes Bellosztenëcz, Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatum aerarium, etc, Gazophylacium latino-illyricum*. Zagrabiae M.DCCXL. Faksimile Zagreb 1973.1740 *Joannes Bellosztenëcz, Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatum aerarium, etc, Gazophylacium illyrico-latinum*. Zagrabiae M.DCCXL. Faksimile Zagreb 1973.

(Ivan Belostenec, avtor tega monumentalnega slovarja je bil rojen leta 1594, umrl je leta 1674).

BEZLAJ, France

1951 Nekaj besedi o slovenski mitologiji v zadnjih desetih letih. *Slovenski etnograf* 3–4, str. 342–354.1982 *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Druga knjiga. Ljubljana : SAZU : Mladinska knjiga.

BIEDERMANN, Hans

1989 *Knaurs Lexikon der Symbole*. München : Droemer Knauer.

BISER

2004 *Skriti biser : zbornik župnije Sladka Gora*. Uredil Rok Metličar. Sladka gora : Župnijski urad.

BRUNNER, Karl; DAIM, Falko

1981 *Ritter Knappen Edelfrauen : Ideologie und Realität des Rittertums im Mittelalter*. Wien, Köln, Graz : Hermann Böhlau Nachf.

BURCKHARDT, Jacob

1953 *Kultura renesanse u Italiji*. Zagreb : Matica Hrvatska.

BURKE, Peter

1991 *Junaci, nitkovi i lude : narodna kultura predindustrijske Evrope*. Zagreb : Školska knjiga.

CARMINA

1976 *Carmina burana : izbor*. Izbral, prevedel, spremno besedo napisal Primož Simoniti. Ljubljana : Državna založba Slovenije.

CIGLENEČKI, Slavko

1999 Late traces of the cults of Cybele and Attis : the origins of the kurenti and of the pinewood marriage ("borovo gostüvanje"). *Studia mythologica Slavica* 2, str. 21–31.

DALMATIN, Jurij

1968 [1584] *BIBLIA, TV IE, VSE SVETV PISMV, STARIGA inu Noviga Testamenta, Slovenjki*, tolmažena, fkusi IVRIA DALMATINA. Bibel / das ift / die gantze heilige Schrift / Windisch. Gedruckt in der Churfuerflichen Saechfjchen Stadt Wittemberg / durch Hans Kraffts Erben. ANNO M.D.LXXXIII. Izredna izd., faksimile. Ljubljana : Mladinska knjiga ; München : R. Trofenik.

DULAR, Andrej

1985 *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja : 20. stoletje. Občina Črnomelj*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

DULAR, Jože

1980 *Brata Navratila*. Metlika : Belokranjsko muzejsko društvo.

ESS, Leander van

1877 *Die Heiligen Schriften des Alten und Neuen Testaments*, überfetzt und herausgegeben von Leander van Eß der Theologie Doctor. Sulzbach.

FERGUSON, Georg

1961 *Signs & symbols in Christian art*. Oxford : University Press.

FISTER, Majda

1985 *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja : 20. stoletje. Rož*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

FLAJŠMAN, Božidar

1995 *Sledovi časa : Bela krajina na razglednicah v letih od 1895 do 1945*. Ljubljana : [B. Flajšman].

FOTOTEKA SEM

Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani.

- FRAZER, James George
1977 *Džejs Džordž Frejzer, Zlatna grana : proučavanje magije i religije*. 2 knj. Beograd : Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- GDZS
1970 *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Zv. 1, Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana : Državna založba Slovenije.
- GOLIA, Modest
1952 *Obrtniško življenje v preteklosti*. V: *Celjski zbornik 1951*. Celje : Svet za prosveto in kulturo mesta Celja. Str. 39–53.
- GOLOB, Nataša
1985 *Dvanajstero mesecev : povezave in ikonografija likovnih in literarnih ciklov od pozne antike do renesanse*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- GORENJSKI KRAJI
1987 *Gorenjski kraji in ljudje. 3, Med obema vojnama : razglednice in fotografije*. Kranj : Gorenjski muzej.
- GRABER, Georg
1941 *Volksleben in Kärnten*. 2. Auflage. Graz : Leykam Verlag.
- GUTSMAN, Ožbalt
1789 *Deutsch=windisches Woerterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwoerter, und einiger vorzueglichern abstammenden Woerter*. Verfaftet von Oswald Gutsmann, Weltpriester. Mit obrigkeithlicher Genehmigung. Klagenfurt, gedruckt und im Verlage bey Ignaz Aloys edlen von Kleinmayer, K.K. J. Oe. Guber. und Landfchaftsbuchdrucker.
- HABERLANDT, Arthur
1959 *Taschenwörterbuch der Volkskunde Österreichs. Der andere Teil*. Wien : Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst.
- HANSEN, Wilhelm
1984 *Kalenderminiaturen der Stundenbücher : mittelalterliches Leben im Jahreslauf*. München : Callwey.
- HAZLITT, W. C.
1995 *Dictionary of faiths & folklore : beliefs, superstitions and popular customs*. London : Bracken Books.
- HUIZINGA, Johan
1991 *Jesen srednjeg vijeka*. Zagreb : Naprijed.
- HUZJAK, Višnja
1957 *Zeleni Juraj*. Zagreb : Publikacije Etnološkog seminara Filozofskog fakulteta Sveučilista u Zagrebu 2.
- IVANJKOVCI
2007 *Ivanjkovci z okolico iz preteklosti za prihodnost*. Ur. M. Makarovič in I. Cerovič. Ivanjkovci : Turistično-kulturno društvo.
- JANKO, Anton; HENKEL Nikolaus
1997 *Nemški viteški liriki s slovenskih tal : Žovneški, Gornjegrajski, Ostrovrški = Deutscher Minnesang in Slovenien = Der von Suonegge, Der von Obernburg, Der von Scharpffenberg*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- KAMNIK
1985 *Kamnik 1229–1979 : zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta*. Kamnik : Kulturna skupnost ; Ljubljana : Sekcija za krajevno zgodovino Žgodovinskega društva za Slovenijo.
- KAPELLE, Johann
1839 *Das Frühlingsfest in Tschernembl. Carniolia št. 1*. [Ponatis v: France Marolt : *Slovenske narodoslovne študije. Zv. 2, Tri obredja iz Bele Krajine*. Ljubljana : Glasbena matica, 1936. Str. 19–21.]
- KASELJ, Lovro
2003 *Lovro Kaselj*. Uredila Marija Makarovič. Celovec : Krščanska kulturna zveza.
- KLSI
1990 *Krajevni leksikon Slovencev v Italiji : topografski, zemljepisni, zgodovinski, kulturni, gospodarski in turistični podatki o krajih v Italiji, ki jih naseljujejo Slovenci. I, Tržaška pokrajina*. Uredila Milan Bufon in Aleksej Kalc. Trst : Založba tržaškega tiska.
- KOČEVAR, Ferdo
1872 *Kupčija in obrtnija : denar in blago*. Celovec : Družba sv. Mohora.

- KORDIŠ, Ivan (ur.)
2006 *Pozdrav iz Bele krajine, Kočevske, osrednje Dolenjske in Posavja : gospodarske dejavnosti na razglednicah do sredine 20. stoletja*. Metlika : Belokranjski muzej ; Kočevje : Pokrajinski muzej ; Novo mesto : Dolenjski muzej ; Brežice : Posavski muzej ; Kostanjevica na Krki : Galerija Božidar Jakac.
- KOS, Dušan
1997 Čas bojevnikov. V: *Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja*. Ljubljana : Viharnik. Str. 1–233.
- KOS, Franc
1928 *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Knj. 5 : (1201–1246) / uredil Milko Kos. Ljubljana : Leonova družba.
- KOTNIK, France
1943 *Slovenske starosvetnosti*. Ljubljana : Svet.
- KOZAR - MUKIČ, Marija
1988 *Felsőszölnök = Gornji Senk*. Szombathely : Savaria Múzeum ; Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
1996 *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem = A magyarországi szlovének néprajzi szótára*. Monošter : Zveza Slovencev na Madžarskem ; Szombathely : Savaria Múzeum.
- KRAGL, Viktor
1936 *Zgodovinski drobci župnije Tržič*. Tržič : Župni urad.
- KRAMER, Karl-Sigismund
1983 Brauchtum. *Lexikon des Mittelalters II*. V: München, Zürich : Artemis Verlag. Stolpci 580–582.
- KRETZENBACHER, Leopold
1955 Herr Ulrichs von Liechtenstein Maskenfahrten. *Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark* 46, str. 243–248.
- KRUŠIČ, Marjan (ur.)
1985 *Pozdrav iz Ljubljane : mesto na starih razglednicah*. Ljubljana : Mladinska knjiga.
- KURET, Niko
1963 *Ziljsko štehanje in njegov evropski okvir*. Ljubljana : SAZU.
1984 *Maske slovenskih pokrajin*. Ljubljana : Cankarjeva založba : ZRC SAZU.
1989 *Praznično leto Slovencev : starosvetne šege in navade od pomladi do zime*. Knj. 1. Ljubljana : Družina.
1989a *Praznično leto Slovencev : starosvetne šege in navade od pomladi do zime*. Knj. 2. Ljubljana : Družina.
- L' ESTOCQ, Hermann
1930 Unterkärntner Brauchtum. *Carinthia I : Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten* 120, str. 150–175.
- LEXER, Matthias von
1986 *Matthias Lexers Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. 37. izd. Stuttgart : S. Hirzel.
- LIVINGSTONE, DICTIONARY
1997 *The Oxford dictionary of the Christian church*. Third Edition edited by E. A. Livingstone. Oxford : University Press.
- LOEWE, Richard
1930 *Deutsches Etymologisches Wörterbuch*. 2. izdaja. Berlin, Leipzig : W. de Gruyter.
- LONGNON, Jean; CAZELLES, Raymond
1989 *Les très riches heures du Duc de Berry : Musée Condé, Chantilly*. London : Thames and Hudson.
- MAJENCA
1969 *Majenca v Dolini nekoč in danes*. Trst : [S. n. ; Anonimna, solidno napisana brošura šteje 25 strani. Na zadnji strani je zapis, da jo je tiskala tiskarna Graphis v Trstu; na str. 17 je posredno sporočena letnica izdaje. Na začetku je spis, ki obsega 6 str. in ima naslov: "Majenca" vaški praznik v Dolini, na str. 11 - 17 je spis: Kratek sprehod po zgodovini Doline; na naslovni strani je fotografija mlaja].
- MAKAROVIČ, Gorazd
1995 *Slovenci in čas : odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja*. Ljubljana : Krtina.
- MAROLT, France
1936 *Slovenske narodoslovne študije*. Zv. 2. *Tri obredja iz Bele Krajine*. Ljubljana : Glasbena Matica.
- MEGISER, Hieronymus
1977[1603] *Thesaurus polyglottus* / [Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za Slovensko-latinski-nemški slovar izpisal in uredil Jože Stabéj, SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Dela 32, Inštitut za slovenski jezik 12, 1977.] Ljubljana : SAZU.

- METFORD, J. C. J.
1983 *Dictionary of Christian lore and legend*. London : Thames and Hudson.
- MIKHAILOV, Nikolai
2001 *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine : rokopisna doba slovenskega jezika : (od XIV. stoletja do leta 1550)*. Trst : Mladika.
- MIKLOŠIČ, Franc
1867 *Die slavischen Monatsnamen*. Wien. Besonders abgedruckt aus dem XVII. Bande der Denkschriften der Philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- MLINARIČ, Jože
1987 *Kostanjeviška opatija 1234–1786*. Kostanjevica na Krki : Galerija Božidar Jakac.
- MÖDERNDORFER, Vinko
1946 *Verovanja, uvere in običaji Slovencev. Knj. 5, Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha*. Celje : Tiskarna Družbe sv. Mohorja.
- MOSER, Hans
1961 Maibaum und Maienbrauch : Beiträge und Erörterung zur Brauchforschung. *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde*, str. 115–159.
- MUKIČ, Francek
2005 *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*. Szombathely : Zveza Slovencev na Madžarskem.
- NAŠI KRAJI
1996 *Naši kraji in ljudje : dobrepoljsko-struški zbornik 1996*. Dobropole : Občina.
- NAVRATIL, Ivan
1890 Slovenske narodne vraže in prazne vere, primerjane drugim slovanskim in neslovanskim. *Letopis Matice Slovenske za leto 1890*, str. 52–107.
- ODER, Karla
1992 *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja : 20. stoletje. Občina Ravne na Koroškem*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- OREL, Boris
1944 Slovenski ljudski običaji. V: *Narodopisje Slovencev. I. del*. Ljubljana : Klas. Str. 263–349.
- OSWALD, Gert
1984 *Lexikon der Heraldik*. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut.
- PAJSAR, Breda; ŽIDOV, Nena
1991 *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja : 20. stoletje. Občina Ljubljana Bežigrad*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- PLETERŠNIK, Maks (ur.)
1894 *Slovensko-nemški slovar*. Prvi del: A–O. V Ljubljani : Knezoškofijstvo.
1895 *Slovensko-nemški slovar*. Drugi del: P–Ž. V Ljubljani : Knezoškofijstvo.
- POČKAR, Ivanka
1998 *Iz časov ječmenove kave : življenjepisi Štajercev in Kranjcev ob sotočju rek Krke, Save in Sotle*. Novo mesto : Dolenjska založba.
- POHLIN, Marko
1781 *TU MALU BESEDISHE TREH JESIKOV*. Das ift: das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen. QUOD EST: PARVUM DICTIONARIUM TRILINGUE, QUOD CONSCRIPSIT R. P. Marcus a S. Antonio Paduano Auguftinianus Disalceatus inter Academicos Operofos Labacenfes dictus: NOVUS. Laibach, gedruckt und zu haben bey Johann Friedrich Eger. [Na koncu PREDGOVORA je delo datirano:] V'Lublani na 24. dan Veliikega Serpana 1781.
- PREDDVOR
1999 *Preddvor v času in prostoru : zbornik Občine Preddvor*. Preddvor : Občina.
- SACHS, Hannelore; BADSTÜBNER, Ernst; NEUMANN Helga
2005 *Wörterbuch der christlichen Ikonographie*. Regensburg : Schnell & Steiner.
- SAPAČ, Igor
2005 Stavbni razvoj dvorca Bokalce. V: *Almanah in slikarstvo druge polovice 17. stoletja na Kranjskem*. Uredili Barbara Murovec, Matej Klemčič, Mateja Breščak. Ljubljana : Založba ZRC. Str. 89–96.
- SCHAUBER, Vera; SCHINDLER, Hanns Michael
1992 *Heilige und Namenspatrone im Jahreslauf*. Augsburg : Pattloch.
- SCHMIDT, Leopold
1951 *Geschichte der österreichischen Volkskunde*. Wien : Österreichischer Bundesverlag.

- SEIBERT, Jutta
1989 *Lexikon christlicher Kunst*. Freiburg im Breisgau ...[etc.] : Herder.
- SMOLE, Majda
1982 *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije.
- SNOJ, Marko
2003 *Slovenski etimološki slovar*. 2. izd. Ljubljana : Modrijan.
- SOK, Jasna
1992 *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja : 20. stoletje*. Občina Šmarje pri Jelšah. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- SREZNJEVSKI, Izmail Ivanovič
1978 *Slovenci v Furlaniji. Naši razgledi, 24. marca 1978*. [Prevedel Lojze Kovačič. Izvirno besedilo je izšlo leta 1881 v jezikoslovni zbirki petrograjske akademije pod naslovom Friulskie slavjane. Sreznjevski je potoval po Slovenskem leta 1841.]
- SSKJ
1994 *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana : DZS.
- STABEJ, Jože
1997 *Slovensko-latinski slovar : po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc*, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710). Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- STEJSKAL, Herbert
1985 *Kärnten : Geschichte und Kultur in Bildern und Dokumenten von der Urzeit bis zur Gegenwart*. Klagenfurt : Carinthia.
- STEKLASA, Ivan
1913 *Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem*. Ljubljana : [I. Steklasa]
- STIPIŠIČ, Jakov
Pomočne povijesne znanosti u teoriji i praksi. Zagreb : Školska knjiga.
- STRAŽAR, Stane
1988 *Ob bregovih Bistrice*. Radomlje : Krajevna skupnost.
- SVETO PISMO
1914 *Sveto pismo starega in novega zakona*. Ljubljana : Britanska in inozemska svetopisemska družba.
- SVETOKRIŠKI, Janez
1707 *SACRUM PROMPTUARIUM SINGULIS PER TOTUM ANNUM DOMINICIS PRÆDICABILE*. AB Admod. V:P:F: JOANNE BAPTISTA à S. Cruce Vipvacensi, Slavo compofitum Idiomate. PARS QUINTA. LABACI, Typis Joannis Georgij Mayr, Inclytæ Provinciæ Carniol. Typographi & Bibliopolæ, Anno M.DCC.VII. (Faksimile SAZU, Ljubljana 1998).
- ŠAGI-Bunić, Tomislav J.
1984 *Euharistija u životu Crkve kroz povijest*. Zagreb : Kršćanska sadašnjost.
- ŠARF, Fanči
1982 *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja : 20. stoletje*. Občina Gornja Radgona. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- ŠAŠEL, Josip; RAMOVŠ, Fran
1936 *Narodno blago iz Roža*. Arhiv za zgodovino in narodopisje, Knjiga II. Maribor : Zgodovinsko društvo.
- ŠEGA, Judita
2007 *Godešič v preteklosti in sedanjosti. Loški razgledi* 53, str. 13–40.
- ŠMITEK, Zmago
1981 *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja : 20. stoletje*. Občina Kočevje. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
2004 *Mitološko izročilo Slovencev : svetinje preteklosti*. Ljubljana : Študentska založba.
- ŠPEKONJA, Hektor [=Metod Turnšek]
1954 *Rod za mejo : zgodovinska in socialna slika Beneške Slovenije in Rezijske*. [Trst : s.n.]
- ŠTREKELJ, Karel
1904-1907 *Slovenske narodne pesmi*. Zvezek 3. Ljubljana : Slovenska matica.
- TERČELJ, Mojca
1989 *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja : 20. stoletje*. Občina Sevnica. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

TERSEGLAV, Marko

1996 *Uskoška pesemska dediščina Bele Krajine*. Ljubljana : ZRC SAZU.

TRDINA, Janez

1987 *Podobe prednikov : zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870-1879 : 27 zvezkov rokopisa v treh knjigah*. Ljubljana : Univerzitetna konferenca ZSMS : Knjižnica revolucionarne teorije.

TRESIDDER, Jack (ur.)

2004 *The complete dictionary of symbols in myth, art and literature*. London : Duncan Baird.

TURNIRSKA KNJIGA

1997 *Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja*. Faksimile. Ljubljana : Viharnik.

TURNŠEK, Metod

1946 *Pod vernim krovom : ob ljudskih običajih skoz cerkveno leto*. [Knj. 3], *Od Jurjevega do Kresa*. Trst : Goriška Mohorjeva družba.

UŠENIČNIK, Franc

1920 *Pastoralno bogoslovje. Drugi zvezek*. Ljubljana : Jugoslovanska knjigarna.

62

VALVASOR, Johann Weichard

1689 *Die Ehre Deß Hertzogthums Crain: Das iſt / Wahre / gruendliche / und recht eigendliche Belegen= und Beſchaffenheit dieſes / in manchen alten und neuen Geſchicht=Buechern zwar ruhmlich beruehrten / doch bihero nie annoch recht beſchriebenen Roemisch=Keyſerlichen herrlichen Erblandes; etc. Durch ſelbſt=eigene / gantz genaue / Erkuendigung / Unterſuchung / Erfahrung / und Historiſch=Topographiſche Beſchreibung / In Funffzehnen / wiewoll in vier Haupt=Theile unterſchiedenen / Buechern / wie auch haeuffigen Abriſſen / und zierlichen Kupffer=Figuren / außgebreitet / von Johann Weichard Valvaſor / Freyherrn / Einer hochloeblichen Landſchafft in Crain Hauptmann im Untern Viertheil / und der Koeninglich=Engliſchen Societaet in England Mitgliede; etc. Laybach / ANNO M DC LXXXIX. Zu finden bey Wolfgang Moritz Endter / Buchhaendlern in Nuernberg.*

VALVASOR, Janez Vajkard

1679 *TOPOGRAPHIA DUCATUS CARNIOLAE MODERNÆ* das iſt Controfee aller Stätt, Märckht, Clöſter, vndt Schlöſſer, wie ſie anietzo ſtehen in dem Hertzogthumb Crain. Heervorgebracht zu Wagenſperg in Crain im Jahr 1679. Mit Sonderbahrem Fleiß Durch Johann Weichart Valvaſor. Faksimile: 1970 *TOPOGRAPHIA DUCATUS CARNIOLIAE MODERNAE*. Bogenſperk na Kranjskem 1679. Cankarjeva založba Ljubljana / Dr. Dr. Rudolf Trofenik München. Spremna beseda in redakcija Branko Reisp.

VILFAN, Sergij

1945 Žegnanja v slovenski pravni zgodovini. *Etnolog* 17 1944, str. 16–25.

1955 Pes Marko. *Slovenski etnograf* 8, str. 145–151.

1961 *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana : Slovenska matica.

1996 *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci*. Ljubljana : Cankarjeva založba.

VISCHER, Georg Matthaeus

1976 *Topographia Ducatus Stiriae 1681*. Herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von A. L. Schuller, Zweite verbesserte Auflage I, II, Graz. Faksimile: G. M. Viſchers Kaeyſerlichen GEOGRAPHI, TOPOGRAPHIA DUCATUS STIRIAE, Das iſt: Eigentliche DELINEATION / und Abbildung aller Staedte / Schloeffen / Marckflecken / Luſtgaerten / Probſtueyen / Stiffter / Cloeſter / und Kirchen / ſo ſich im Hertzogthumb Steyrmarch befinden; Und anietzo Umb einen billichen Preyß zu finden ſeynd Bey Johann Biſch Univerſitaets Buchhaendlern / Auff dem Juden=Platz bey der guldenen Saulen.

VOGRČE

1995 *Osem stoletij Vogrč*. Uredila Marija Makarovič. Celovec : Mohorjeva založba.

WIMMER, Otto

1990 *Kennzeichen und Attribute der Heilige*. Innsbruck, Wien : Tyrolia.

WOLFRAM, Richard

1980 *Brauchtum und Volksglaube in der Gottschee*. Wien : Österreichisches Museum für Volkskunde.

ZUPAN, Marjan

1995 *Podhom, gorenjska vas skozi čas*. Bled : Občina.

ŽVANUT, Andreja

1996 Običaji življenjskega in koledarskega cikla po naših vaseh. V: *Št. Vid – Podnanos : zbornik prispevkov o kraju in njegovi zgodovini*. Uredil Jurij Rosa. Nova Gorica : Pokrajinski arhiv. Str. 131–158.

BESEDA O AVTORJU

Gorazd Makarovič, dr., muzejski svetnik. Do upokojitve je bil zaposlen kot kustos za ljudsko umetnost v Slovenskem etnografskem muzeju. Njegovo raziskovalno delo sega čez meje osnovnega delovnega področja. Avtorjevo širino označuje formulacija njegovih raziskovalnih prizadevanj v zadnjih letih: Zgodovina kulture in odnos prebivalstva do kulture na Slovenskem od naselitve do druge svetovne vojne. Je pisec večjega števila razprav. Med pomembnejše knjige sodijo *Slovenska ljudska umetnost* (Ljubljana 1981), *Slovenci in čas, Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja* (Ljubljana 1995) in *Poslikane panjske končnice, Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja* (Ljubljana 2000) in *Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke, Novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo* (Ljubljana 2008).

ABOUT THE AUTHOR

Gorazd Makarovič, Ph. D., retired as a museum adviser from the Slovene Ethnographic Museum where he was employed as curator of folk art. His research works extends far beyond his basic field of activity. The breadth of his scientific interest can be best illustrated by the formulation of his research endeavours in recent years: The history of culture and people's attitude toward culture in the Slovene territory from the settlement until the Second World War. Dr. Makarovič has written numerous articles and books. His principal works are the books *Slovenska ljudska umetnost* (Slovene Folk Art, Ljubljana 1981); *Slovenci in čas, Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja* (The Slovenes and Time. The attitude toward time as a framework and component of everyday life, Ljubljana 1995); *Poslikane panjske končnice, Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja* (Painted beehive panels. The collection of the Slovene Ethnographic Museum, Ljubljana 2000) and *Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke, Novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo* (When we weren't Slovenes yet - Modern-age ethnic identities preceding Slovene national consciousness, Ljubljana 2008).

SUMMARY

THE DEVELOPMENT OF MAY BRANCHES AND MAYPOLES IN SLOVENIA

The maypole is a festive symbol: a tree trunk felled above the roots, smoothly trimmed and ornamented, with its tip left intact or with an extension, or such a pole on top of which a tree crown is fixed, that is brought to the venue of a ceremony, homage, or celebration and erected freestanding.

May branches are green-leaved branches, cut or broken off, expressing homage, celebration, or affection. A may tree is a bigger may branch, an intermediate form between a may branch and a maypole; it is centrally symmetric in relation to the vertical axis and is intended to be carried, not to be erected freestanding.

May branches, symbols of spring celebrations and amorous affection, originated in the late medieval international feudal culture; they spread to the towns in the modern age. They became common in Slovenia at the latest in the Late Middle Ages. Maypoles developed from may branches as special emphases and outstanding symbols of homage; they are first attested in Slovenia in the feudal environment of the 17th century. The two symbols saw a parallel development in church tradition. From there they were gradually adopted in the culture of the

majority peasant population; maypoles were adopted only after the introduction of peasants' rights to the forest in the 19th century. They then became part of the new peasant culture that developed after the agrarian revolution, the abolition of bondage, and the emancipation of the peasants, and peaked in the 19th century.

Maypoles had different meanings in different periods and social environments. In the early modern age the lords saw them as symbols of illustrious celebrations and personal homage. They were also a representative symbol of the social position of the holders. In the church environment maypoles were a symbol of special celebration of church feasts and other special events. In the countryside this meaning merged with the peasant culture; some events like processions and church consecration days had a sacral as well as a secular meaning. In the last third of the 19th century maypoles were mainly part of the peasant culture, they were a generally used festive emphasis to a variety of special events. They were mostly erected by the young men of a village. In the period when neighbourhood communities disintegrated, these groups of young men assumed some of their functions and strengthened the awareness of the village community by erecting and guarding village maypoles. A maypole was also an indication of the place of celebration as it was visible from afar. Maypoles gradually gained the significance of an attribute of national consciousness and they were therefore again erected in the towns. For somewhat different and complex motives (similar to the typical expressions of patriotic consciousness and care of the cultural heritage), the same occurs today in the urbanised countryside and urban places.

64

Kurentovanje and *jurjevanje* (St George festivals) belong to contemporary Slovene folklore springs celebrations. They are based on modern myths that derived in accordance with the evolutionary mythological school, which attributed an ancient origin to both, and the view that they embodied the Slovene national cultural identity. Critical analysis has shown that they are variants of carnival festivals that first emerged in the late 18th century and a children's shepherd custom that originated in the 19th century.